

Univerza
v Ljubljani
Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

*Janova 2
1000 Ljubljana, Slovenija
telefon (01) 47 68 500
faks (01) 42 50 681
fgg@fgg.uni-lj.si*

Visokošolski program Geodezija,
Smer za prostorsko informatiko

Kandidatka:

Bojana Benko

Predlog ureditve naselja Moravske toplice

Diplomska naloga št.: 233

Mentor:

izr. prof. dr. Anton Prosen

Somentor:

asist. Tadej Žaucer

Ljubljana, 10. 7. 2007

STRAN ZA POPRAVKE, ERRATA

Stran z napako	Vrstica z napako	Namesto	Naj bo
-----------------------	-------------------------	----------------	---------------

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana **BOJANA BENKO** izjavljam, da sem avtorica diplomske naloge z naslovom:
»**PREDLOG UREDITVE NASELJA MORAVSKE TOPLICE**«.

Izjavljam, da prenašam vse materialne avtorske pravice v zvezi z diplomsko nalogo na UL,
Fakulteto za gradbeništvo in geodezijo.

(podpis)

Bakovci, 26. 06. 2007

IZJAVE O PREGLEDU NALOGE

Nalogo so si ogledali učitelji prostorske smeri:

BIBLIOGRAFSKO – DOKUMENTACIJSKA STRAN IN IZVLEČEK**UDK:** 388.48:711(043.2)**Avtor:** Bojana Benko**Mentor:** izr. prof. dr. Anton Prosen**Somentor:** asistent Tadej Žaucer**Naslov:** Predlog ureditve naselja Moravske Toplice**Obseg in oprema:** 92 str., 10 pregl, 15 graf., 49 sl.**Ključne besede:** podeželje, urejanje naselja, turizem, prenova, Moravske Toplice

Izvleček: Naselje Moravske Toplice ležijo sredi Prekmurja, prav na mestu, kjer se stikajo trije značilni svetovi levega brega reke Mure – nižinskega dela Ravensko in Dolinsko ter gričevnato Goričko. V teoretičnem delu naloge je predstavljena krajina z dejavniki, ki imajo največjo vlogo pri oblikovanju krajinskega prostora.

V praktičnem delu naloge je predstavljen predlog ureditve naselja Moravske Toplice za potrebe turizma. Naselje ima poleg ugodne geografske lege velik potencial za razvoj turizma. Poudarek je predvsem na izrabi naseljskega prostora v prihodnosti in se v veliki meri navezuje na razvoj zemljišč ter možnosti načrtnega pristopa pri razvoju naselja. Cilj prostorskega urejanja je izkoristiti prednosti in priložnosti podeželskega prostora z vključitvijo prebivalstva.

BIBLIOGRAPHIC – DOCUMENTALISTIC INFORMATION

UDC: 338.48:711.3(043.2)

Author: Bojana Benko

Supervisor: Assoc. Prof. dr. Anton Prosen

Cosupervisor: assistant Tadej Žaucer

Title: Suggestion to the changing of settlement Moravske Toplice

Notes: 92 p., 10 tab., 15 gr., 49 fig.

Key words: country, arrangement of settlement, tourism, renovate, Moravske Toplice

Abstract: The settlement Moravske Toplice is located in the middle of Prekmurje, on the exact place, where are brought together the tree typical land of Prekmurje that are – lowland of Ravensko and Dolinsko and the hills of Goričko. In the theoretic part of these work are presented the landscape with factor, that have the most influence on the designing of landscape in this part of country.

In the practical part of this work is presented the proposal for the local regulation of landscape for the needs of Tourism. This colony has a great potencial in the development of tourism. The accentuate is on the exploitation of colony area in the future and is in a big part tieded on the development of piece of land and possibility of organized approach by the development of colony. The goal of area arrangement is take advantage of local area possibility and make the most of his advantage and opportunity.

ZAHVALA

Za pomoč pri nastajanju diplomske naloge se iskreno zahvaljujem mentorju, izr. prof. dr. Antonu Proseni in somentorju, asist. Tadeju Žaucerju. Zahvalila bi se tudi svojim staršema, ki sta mi skozi vsa leta študija nudila pomoč in me podpirala. Zahvala velja tudi vsem drugim, ki so mi stali ob strani na poti do diplomske naloge in pri njeni sami izdelavi.

KAZALO

I. UVOD.....	1
1.1 Namen in cilji naloge	2
1.2 Pričakovani rezultati	2
1.3 Struktura naloge	3
II. GEOGRAFSKI ORIS NASELJA MORAVSKE TOPLICE.....	5
2 Geografska lega občine in naselja Moravske Toplice	5
2.1 Zgodovinski razvoj Moravskih Toplic.....	7
2.2 Razvoj Zdravilišča Moravske Toplice	11
III. DRUŽBENOGEOGRAFSKA PREOBRAZBA MORAVSKIH TOPLIC.....	16
3 Demografija prebivalstva.....	16
3.1 Gibanje števila gospodinjstva	21
3.2 Družbeno gospodarska struktura naselja.....	22
3.2.1 Kmečko prebivalstvo	24
3.3 Življenjski prostor.....	25
3.3.1 Talne razmere.....	25
3.3.2 Gozd.....	27
3.3.3 Živalstvo.....	28
3.3.4 Podnebje.....	30
3.3.5 Vode	31
3.4 Naselitveni prostor	32
3.4.1 Naselje.....	33
4 Analiza obstoječega stanja	34
4.1 Obstoječa raba prostora.....	34
4.2 Namembnost objektov	35
4.2.1 Videz stavb.....	37
4.2.2 Nepozidane površine.....	39
4.3 Morfološka analiza.....	41
4.4 Prometna analiza	43
4.5 Vizualna analiza.....	44
4.6 Zemljiškoposestna struktura in parcelna razdrobljenost.....	46
4.6.1 Vzroki razdrobljenosti.....	47
4.6.2 Učinki komansacije in hidromelioracije	48
IV. RAZVOJ SLOVENSКИH ZDRAVILIŠČ.....	49
5 Zgodovinski razvoj slovenskih Zdravilišč Rogaška Slatina, Dobrna, Laško in Radenci	49
5.1 Zdravilišče Rogaška Slatina.....	49
5.1.1 Morfološka analiza naselja Rogaška Slatina.....	52
5.2 Terme DOBRNA	53
5.2.1 Morfološka analiza naselja Dobrna.....	56
5.3 Zdravilišče Laško	57
5.3.1 Morfološka analiza naselja Laško	60
5.4 Zdravilišče RADENCI.....	61

5.4.1 Morfološka analiza naselja Radenci	64
5.5 Damografija prebivalstva v zdraviliščih Rogaška Slatina, Dobrna, Laško, Radenci, in Moravske Toplice	65
5.5.1 Pregled števila turistov v zdraviliških naseljih za obdobje 1808 - 2004.....	67
5.5.2 Dejavnosti, ki ji zasledimo v posameznih naseljih	70
5.5.3 Turistična ponudba.....	71
5.6 Primerjava razvoja Moravskih Toplic z drugimi zdraviliškimi kraji	72
V. UREDITEV NASELJA MORAVSKE TOPLICE.....	74
6 Predlog ureditve naselja Moravske Toplice.....	74
6.1 Temeljna izhodišča	74
6.1.1 Problemi in kvalitete v prostoru.....	75
6.1.2 SWOT analiza	76
6.2 Predlog ureditve naselja.....	78
6.2.1 Ureditev grajene strukture.....	78
6.2.2 Ureditev zelenih površin	80
6.2.3 Prometna ureditev naselja	81
7 Vloga turizma v razvoju podeželja	82
7.1 Kaj lahko mladi prispevamo v razvoju turizma na podeželju.....	83
VI. ZAKLJUČEK.....	86
VIRI.....	88

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi Vrh, Bogojina ter občina Moravske Toplice v obdobju 1890-2002.....	16
Preglednica 2: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi Vrh, Bogojina ter Občina Moravske Toplice v obdobju 1890-2002, izraženo v indeksih (leto 1890 = 100).....	16
Preglednica 3: Število prebivalstva v obdobju 1991-2005.	18
Preglednica 4: Parcelna razdrobljenost po vrstah rabe in po zemljiškoposestni strukturi leta 1983.....	46
Preglednica 5: Parcelna razdrobljenost po vrstah rabe in po zemljiškoposestni strukturi leta 1992.....	47
Preglednica 6: Gibanje števila prebivalstva v Zdraviliščih Rogaška Slatina, Dobrna, Laško, Radenci in Moravske Toplice v obdobju 1999-2006.....	65
Preglednica 7: Gibanje števila turistov v Zdraviliščih Rogaška Slatina, Dobrna, Laško, Radenci v obdobju 1808-2004.....	67
Preglednica 8: Dejavnosti v turističnih krajih.....	70
Preglednica 9: Hotelska ponudba.....	71
Preglednica 10: Šport in rekreacija.....	71

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 1: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi vrh, Bogojina ter Občina Moravske Toplice v obdobju 1890-2002, izraženo v indeksih (leto 1890 = 100).....	17
Grafikon 2: Gibanje števila prebivalstva.....	19
Grafikon 3: Število umrlih in rojenih oseb v Moravskih Toplicah v obdobju 1991-2005.....	19
Grafikon 4: število priseljenih in odseljenih oseb v obdobju 1991-2004.....	20
Grafikon 5: Gibanje števila gospodinjstev v naselju Moravske Toplice v obdobju med 1984-2002.....	21
Grafikon 6: Gibanje št. prebivalstva v Rogaški Slatini.....	65
Grafikon 7: Gibanje št. prebivalstva v Moravskih Toplicah.....	65
Grafikon 8: Gibanje št. prebivalstva v Dobrni.....	66
Grafikon 9: Gibanje št. prebivalstva v Laškem.....	66
Grafikon 10: Gibanje št. prebivalstva v Radencih.....	66
Grafikon 11: Gibanje št. turistov v Dobrni.....	68
Grafikon 12: Gibanje št. turistov v Laškem.....	68
Grafikon 13: Gibanje št. turistov v Rogaški Slatini.....	68
Grafikon 14: Gibanje št. turistov v Radencih.....	68
Grafikon 15: Gibanje št. turistov v Moravskih Toplicah.....	69

KAZALO SLIK

Slika 1: Dom v Kančevcih, najvišja točka v občini.....	5
Slika 2: Geografski položaj naselja.....	6
Slika 3: Obmejna lega Moravskih Toplic.....	7
Slika 4: Kataster iz leta 1860 za Moravce.....	8
Slika 5: Zgornji Moravci.....	10
Slika 6: Spodnji Moravci.....	11
Slika 7: Na sliki so dekleta, ki so predstavljala turizem v Moravcih.....	12
Slika 8: Prvi bazen v Moravcih.....	13
Slika 9: Turistično naselje sestavljajo romantične hišice, krite s slamo.....	15
Slika 10: Apartmaji Prekmurska vas.....	15
Slika 11: Vodno-rekreacijski center TERME 3000.....	15
Slika 12: Ta gozd daje še zmeraj zavetje mnogim živalskim vrstam.....	27
Slika 13: Bela štorcklja potrebuje za svoj obstoj večje ekstenzivne in mozaično košene..	29
Slika 14: Navadni poljski zajec.....	29
Slika 15: Srnjad na njivi v zimskem času, ko išče hrano.....	30
Sliki 16: Titanov potok, ki teče med hotelsko - turističnim kompleksom in golf igriščem.....	32
Sliki 17: Prikaz onesnažene vode v potoku, v katerega spoščajo vodo iz bazenov.....	32
Slika 18: Občinska stavba.....	36
Slika 19: Prostori nekdanje trgovine, v kateri je zdaj cvetličarna.....	36
Slika 20: Evangeličanska cerkev.....	36
Slika 21: Trgovina.....	36
Slika 22: Gasilski dom.....	37
Slika 23: Kmečki dom 1.....	37
Slika 24: Kmečki dom 2.....	38
Slika 25: Nov stanovanjski objekt je opremljen z elementi, ki so tradicionalnemu prekmurskemu domu tuji (terase, balkoni,...).....	39
Slika 26: Golf igrišče.....	40
Slika 27: Urejeno avtobusno postajališče v Spodnjih Moravcih.....	43
Slika 28: Mrliška vežica – prostorska dominanta.....	44

Slika 29: Pogled na naselje.....	45
Slika 30: Pogled iz naselja na Sončni park – hotel VIVAT.....	45
Slika 31: Kataster iz leta 1824 za Rogaško Slatino – na karti za Tržišče.....	50
Slika 32: Zdraviliški dom.....	51
Slika 33: Grand Hotel Rogaška.....	51
Slika 34: Panoramski pogled na Zdravilišče Rogaška Slatina.....	51
Slika 35: Kataster iz leta 1825 za Terme Dobrna.....	53
Slika 36: Zdraviliški dom.....	55
Slika 37: Prenovljeni Zdraviliški dom z gredicami in vodometom v ospredju.....	55
Slika 38: Zdraviliška uprava.....	55
Slika 39: Zdraviliški park.....	55
Slika 40: Kataster iz leta 1825 za Zdravilišče Laško.....	57
Slika 41: Stari Hotelski kompleks.....	59
Slika 42: Črpališče v obliki paviljona.....	59
Slika 43, 44: Prenovljeni bazenski kompleksi.....	59
Slika 45: Katester iz leta 1825 za Zdravilišče Radenci.....	61
Slika 46: Hotel Terapija.....	63
Slika 47: Kavarna v novem delu parka.....	63
Slika 48: Panoramski pogled na Zdravilišče Radenci.....	63
Slika 49: Notranji in zunanji bazenski kompleks.....	63

I. UVOD

Podeželje v Sloveniji zajema okrog 92 % celotnega prostora. Struktura prebivalstva na podeželju je vse bolj pestra. Kmečko prebivalstvo, ki je v obdobju agrarne družbe prevladovalo, je danes na podeželju v manjšini. Vaška naselja zato postajajo pomemben bivanjski prostor nekmečkega prebivalstva. Na osnovi tega se mora prostorsko planiranje osredotočiti na boljši nadzor izrabe zemljišč, vzpostaviti ustrezen urbanistični koncept, ki je sposoben spremljati nenehne razvojne spremembe in omogočiti nadzor posegov v prostor, ter spremljati njihove vplive na okolje. Zelo pomembno je namreč vedeti, da je prostor končna in v vseh smereh omejena dobrina, zaradi česar je potrebno rabo zemljišča za urbane namene racionalizirati in jo prilagoditi ostalim sektorjem, ki so direktno in trajno povezani s prostorom.

Večina turističnih potencialov je lociranih prav v podeželskem prostoru. Tako pretežni del turistične ponudbe oblikuje in izvaja podeželsko prebivalstvo. Možnost izrabe večjega dela turističnih potencialov je zato odvisna od načina in intenzivnosti razvoja podeželja kot celote in od usposobljenosti oziroma zainteresiranosti podeželskega prebivalstva za to dejavnost. Zavedati se moramo, da turizem praviloma ni dejavnost, ki bo neko območje potegnila iz gospodarske in socialne zaostalosti, pač pa zahteva že razmeroma visoko stopnjo splošne razvitosti, da se lahko uspešno umesti v nek prostor. Pri obravnavanju podeželskega prostora je eden največjih problemov spreminjanje lastne identitete naselja, ki je ob vse večji stopnji deagrarizacije in ob vse večji stopnji nekmečkega prebivalstva vedno bolj izrazit proces. Tukaj ne moremo več samo varovati in ohranjati podeželja, temveč je potrebno vpeljati procese spreminjanja, prilagajanja naselja z vnosom novih, kakovostnejših elementov, ki bodo nadgradili sedanje stanje.

Diplomska naloga je usmerjena k prepoznavanju prostorske problematike, analiziranju obstoječega stanja ter podajanja predlogov v smeri izboljšav in rešitve določenih na prostor vezanih vprašanj. Naloga je sestavljena iz dveh delov: iz raziskovalnega dela na terenu in analiziranja literature in virov, ki so povezani z obravnavano temo. Delo na terenu je temeljilo na izvajanju analiz obstoječega stanja in ogleda terena.

1.1 NAMEN IN CILJI NALOGE

Skladen prostorski razvoj nekega naselja, mesta, regije in države zahteva poznavanje družbenih, ekonomskih, socialnih in drugih lastnosti oz. dejstev obravnavane entitete. Sem sodijo tudi prostorski dejavniki, ki jih obravnavamo v tej nalogi, s katerimi želimo prikazati odnose v prostoru, katerega tvorijo, in opozoriti na priložnosti in pomanjkljivosti v nalogi.

Zastavljeni cilji naloge:

- ohraniti in izboljšati podobo naselja v krajini z načrtovanimi strokovnimi posegi;
- izboljšati življenjske pogoje prebivalcev;
- izboljšati turistično ponudbo v naselju;
- upoštevati vodilo trajnostnega razvoja pri vseh posegih v prostor;
- primerjati razvoj turističnega naselja z drugimi turističnimi naselji v Sloveniji.

1.2 PRIČAKOVANI REZULTATI

Pričakovani rezultat naloge je predlog razvoja naselja s poudarkom na izboljšanju življenjskih razmer. To pomeni po ugotovljenih: prednostih, slabostih, nevarnostih in priložnostih oblikovati takšen predlog ureditve naselja, ki bi:

- izboljšal pomanjkljivost infrastrukturne opremljenosti (predvsem v Zgornjih Moravcih);
- omogočil razvoj storitvenih in obrtnih dejavnosti v naselju;
- izboljšal razvoj zdraviliškega turizma;
- omogočil sistematičen prostorski razvoj naselja z načrtovanimi posegi pri ustvarjanju grajene strukture.

1.3 STRUKTURA NALOGE

Naloga je razdeljena na pet vsebinskih sklopov. V uvodu so opredeljeni namen, cilj in struktura oziroma metodologija izvajanja naloge. Glavni cilj naloge je izboljšati življenjske in turistične pogoje v naselju Moravske Toplice. Struktura naselja se je skozi desetletja

spreminjala, zato je potrebno nadaljnji razvoj naselja usmerjati v smeri ohranjanja vrednot podeželskega prostora in smiselni implementaciji nekaterih urbanih elementov s ciljem dvigovanja kakovosti življenja in ustvarjanja dodatne vrednosti prostora. Za doseg te ciljev je potrebno poznati načela prostorskega razvoja, zemljiške politike oz. njenih instrumentov.

Drugi sklop je razvoj naselja Moravske Toplice. Za uvod je podanih nekaj informacij o zgodovinskem razvoju naselja in zdravilišča v Moravskih Toplicah. Vsa dostopna literatura se ukvarja predvsem z razvojem turizma. Po letu 1960 se je ob vrtini termalnomineralne vode začel v naselju razvijati zdraviliški turizem. Turizem ob procesih v povojnem obdobju preoblikuje podeželje, temeljito spreminja demografsko in družbenogospodarsko strukturo naselja. Urbanizacija je temeljito spremenila morfološko strukturo naselja (širitev naselja, spremembe v videzu in funkciji zgradb ...). Temeljite spremembe doživlja tudi kmetijstvo. Nato sledi analiza obstoječega stanja obravnavnega prostora: namembnost objektov, obstoječa raba prostora, morfološka analiza, vizualni elementi naselja in prometna analiza. Miselna sinteza opravljenih analiz pokaže nekatere prostorske probleme in pomanjkljivosti, ki jih v predlogu ureditve skušamo zmanjšati ali celo izničiti.

Tretji del naloge je pregled razvoja turističnih naselij v Sloveniji (zdravilišča Radenci, Rogaška Slatina, Laško in toplice Dobrna) v primerjavi z Moravskimi Toplicami. Na osnovi morfološke analize smo primerjali razvoj izbranih naselij z razvojem Moravskih Toplic. Definirali smo tudi nekatere dejavnosti, ki se pojavljajo v naselju in kaj ponujajo posamezna zdravilišča v lastnem prostoru.

V četrtem delu je izdelana analiza prednosti, slabosti, nevarnosti in priložnosti (SWOT) na osnovi prej izdelanih analiz in terenskega dela. Šele z načrtno ureditvijo poselitve in ureditve

osnovnih življenjskih razmer (infrastruktura ureditev) lahko govorimo o kakovostnem življenjskem prostoru. Na osnovi analiz je izdelan predlog ureditve naselja Moravske Toplice.

Zaključek diplomske naloge povzema obravnavano tematiko in vsebino naloge. Poleg tega so v zaključku podane ugotovitve in usmeritve za nadaljnje delo in za razvoj turističnega, podeželskega naselja.

II. GEOGRAFSKI ORIS NASELJA MORAVSKE TOPLICE

2 GEOGRAFSKA LEGA OBČINE IN NASELJA MORAVSKE TOPLICE

Občino Moravske Toplice uvrščamo med klasična podeželska območja. Občina zavzema 144 m² površine, v 28 naseljih živi nekaj več kot 6600 prebivalcev. Del občine leži na ravninskem delu prekmurske ravnice, večji del pa je na gričevnatem delu Goričkega. Najvišja točka v občini je na nadmorski višini 372 m pri Svetem Benediktu v Kančevcih, najnižja pa na nadmorski višini 178 m.

Gosteje je naseljena v ravninskem delu, ob vodotokih Martjanski potok in Lipnica. Tukaj se dotika mej sosednjih občin, mestne občine Murska Sobota in občin Beltinci, Turnišče in Lendava. To je izrazit ravenski del Prekmurja. Rahlo valovit in ponekod hribovit svet v severnem delu občine se stika z občinami Puconci, Gornji Petrovci, Hodoš-Šalovci in Kobilje.

Slika 1: Dom v Kančevcih, najvišja točka v občini
. (Vir: B. Benko, 2007)

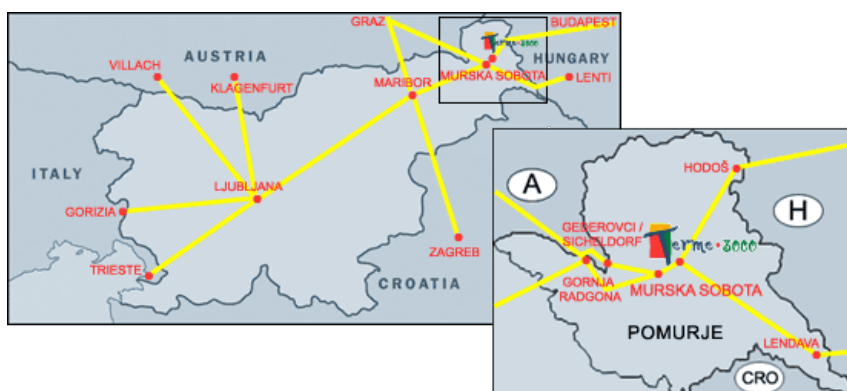
Občina Moravske Toplice je obmejna občina. V njej živijo pripadniki madžarske narodnostne manjšine, ki imajo pomembno vlogo pri navezavi dobrososedskih odnosov s sosednjo Madžarsko. Sicer pa je ta prostor relativno redko naseljen, zato spada občina med demografsko ogrožena območja.

Moravske Toplice ležijo sredi Prekmurja, prav na mestu, kjer se stikajo trije različni svetovi levega brega reke Mure – nižinska dela Ravensko in Dolinsko ter gričevnato Goričko. Naselje leži 7 km severovzhodno do Murske Sobote, ob regionalni cesti Murska Sobota-Martjanci-Moravske Toplice-Dobrovnik-Lendava.

Slika 2: Geografski položaj naselja.

V slovenskem prostoru imata naselje in celotna regija izrazito periferni položaj. Stisnjena sta med tri države: Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Naselje leži v bližini madžarske meje, vendar je madžarski turistični trg za zdravilišče in naselje kot celoto zelo omejen. Z uvedbo nove državne meje s Hrvaško leta 1991 so Moravske Toplice odrezane od hrvaškega trga, s tem je poudarjen neugoden geografski položaj naselja. Bližina avstrijske meje se je v luči razvoja turizma v naselju izkazala kot velika prednost. Bližino ter lahko dostopnost z razvitega avstrijskega turističnega trga je zdravilišče izkoristilo.

Slika 3: Obmejna lega Moravskih Toplic

(Vir: <http://terme3000.si/>)

Nabližja mednarodna letališča:

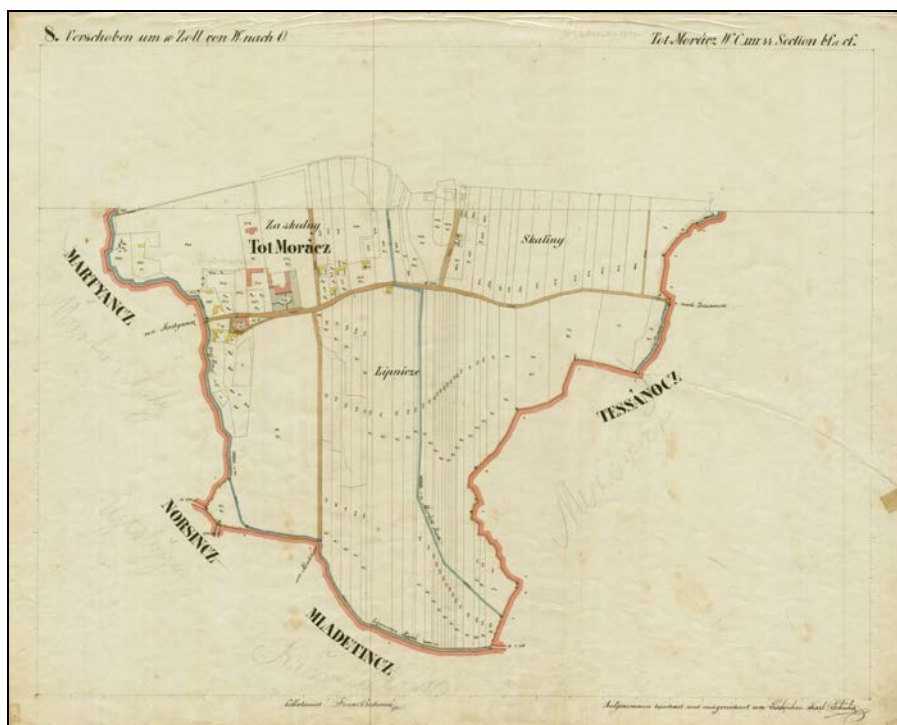
- LJUBLJANA (letališče Brnik) / SLO (oddaljenost 190 km);
- GRAZ (letališče Thalehof) / A (oddaljenost 90 km);
- WIEN (letališče Schwechat) /A (oddaljenost 230 km);
- ZAGREB (letališče Pleso) / CRO (oddaljenost 140 km).

2.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ MORAVSKIH TOPLIC

Naselje se prvič omenja v listini iz leta 1366 (Morauch et alia Morauch in dystrictu Saneti Martini, 1366), ko sta med Tešanovci in Mlajtinci navedeni dve vasi z imenom Moravci, med tem ko sta v isti listini iz leta 1365 prav na istem prostoru navedena kraja Dewcherhaza in Pezkfolua; krajevni imeni Moravci pa sta izostali. Dewcher in Pezk sta bili osebni imeni; po le-teh naj bi omenjeni naselji dobili ime. Konec 16. in v začetku 17. stoletja je bilo ozemlje med Kučnico in Muro nikogaršnja last; Radgona je bila v habsburški rokah, Velika Kaniža pa sedež turškega elajata. Turki so ob svojih pohodih naselje oropali in požgali, večji tabor so imeli v Martjancih. Pred nasiljem so ljudje iz spodnjega dela vasi bežali v zgornje dele, kjer je še danes več zaselkov z imeni: Breg, Lešče, Žgaline, Gaj ... Ob vizitaciji krajev v Martjancih leta 1627 je ponovno zapisano ime Moravci; precej vasi v bližini Moravcev pa se po ropanju in požiganju Turkov ni več obnovilo.

V 17. stoletju, okrog leta 1627, se je v tem kraju po prizadevanjih takratnega (madžarskega) graščaka zasidral protestantizem, ki se je ohranil vse do današnjih dni. Prva evangeličanska cerkev je bila v dvorcu fevdalca Ernesta, od katerega so jo farani odkupili. Od leta 1892 so Moravci sedež evangeličanske fare. Na mesto nekdanjega dvorca je bil med obema vojnama postavljen zvonik, evangeličanska cerkev pa je bila dokončana v letih 1962-1963.

Moravci so bili do začetka razvoja turizma v šestdesetih letih nepomembno podeželsko naselje, podobno mnogim, ki so nastala na Ravenskem in Dolinskem ob stari prometni poti Lendava – Radgona. Po velikosti so jih prekašale katoliške ravenske vasi, lokalno središče s centralnimi funkcijami pa so bili 2 km oddaljeni Martjanci. Hitremu razvoju turizma od sedemdesetih let naprej je le deloma sledil tudi razvoj naselja. Leta 1983 so se Moravci preimenovali v Moravske Toplice in uvedena je bila ulična ureditev; ne toliko zaradi dejanskih potreb, kot pa zaradi pričakovanja nadaljnje hitre širitve naselja.

Slika 4: Kataster iz leta 1860 za Moravce.

(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

Kljub prostorskemu razvoju in razvoju turizma je naselje pridobilo malo centralnih funkcij. Osnovno šolo otroci obiskujejo v Bogojini, deloma v Murski Soboti, otroci iz Zgornjih Moravcev pa v bližnjih Fokovcih. Naselje nima vrtca, zdravstvene ambulante, lekarne, bencinske črpalke. Razen dveh trgovin z živili manjkajo tudi trgovine s ponudbo, ki bi zadovoljevale potrebe različnih slojev domačega prebivalstva, na primer kmetov.

Razvijale so se le tiste funkcije, ki so bile namenjene zadovoljevanju potreb turistov: banke in trgovine s ponudbo različnega blaga. Razen samopostrežne trgovine je večina trgovin znotraj hotelsko-turističnega kompleksa, tako da jih krajani ne uporabljajo. Prebivalci Moravskih Toplic so pri vsakodnevni oskrbi še vedno v veliki meri vezani na bližnje Martjance ali na Mursko Soboto.

Vendar pa se položaj spreminja. Moravske Toplice so leta 1994 postale sedež občine. Naselje pridobiva ob upravi še druge funkcije: februarja 1996 so odprli pošto. Z zdraviliščem Moravske Toplice pa so sofinancirali izgradnjo športno-rekreacijskega centra, ki je namenjen krajanom in turistom. V bližnji prihodnosti je predvidena gradnja bencinske črpalke, vrtca in zdravstvene ambulante.

Naselje tudi komunalno urejajo: med prednostne naloge v krajevni skupnosti štejejo dokončno izgradnjo kanalizacijskega sistema, ulične razsvetljave, pločnikov itd.

Mnogo večje težave so pri komunalni ureditvi v Zgornjih Moravcih. Oddaljenost od spodnjega dela naselja, razpršena poselitev in prostorska obsežnost so tisti dejavniki, ki otežujejo zadovoljivo komunalno ureditev. Do sedaj so Zgornji Moravci živeli precej samosvoje življenje ter delili usodo svoje goričke soseščine. Osnovno šolo otroci obiskujejo v bližnjih Fokovcih, kjer je tudi pošta. Avtobusne povezave s Spodnjimi Moravci so precej slabe. Prebivalci se preživljajo predvsem s kmetijstvom, nekateri tudi s turizmom (turistične kmetije), ali pa se v službo vozijo v bližnjo Mursko Soboto in njeno okolico. V novejšem času tudi Zgornji Moravci čutijo vpliv razvijajočega se turizma; odpirajo se vinotoči, naglo raste število počitniških bivališč, postali so turistična točka za turiste.

Naselje Moravske Toplice sestavljata dva dela:

- Zgornji Moravci so razloženo naselje, ki se raztezajo preko Sebeborske terase na zaobljeno sleme Goričkega ob lokalni cesti Spodnji Moravci-Fokovci. Večji del naselja je na dveh slemenih, posamezne zaselke pa najdemo na pobočnih terasah proti dnu doline. Razen zaselkov Runičev breg, Moravske gorice, Cuber, Papičev in Kandalov breg lahko sem štejemo tudi nekoliko proti Spodnjim Moravcem odmaknjen zaselek Brezje in Brezinščak, predvsem zaradi močne kmetijske usmeritve skoraj vseh gospodinjstev.
- Spodnji Moravci – Moravske Toplice so strnjeno naselje v ravninskem delu ob regionalni cesti Murska Sobota-Lendava (nekoč "MAROF" ali zgradbe in zemljišča bogatašev). Zaradi prostorske širitve naselja je danes tudi nekdanji zaselek Lešče del strnjjenega naselja.

Slika 5: Zgornji Moravci (Vir: B. Benko, 2007).

Na sliki je viden le del vasi ob lokalni cesti Spodnji Moravci-Fokovci. Cesta je speljana po slemenu; ob njej so hiše.

Slika 6: Spodnji Moravci (Vir: <http://terme3000.si/>).

Na sliki je viden hotelsko-turistični kompleks. Pred izgradnjo le-tega so bili tu mokri travniki. Severneje leži naselje. Med gozdom in vasjo so na pleistocenski terasi najkvalitetnejše njivske površine. Edine gozdne površine v Spodnjih Moravcih so na mokrih tleh ob Lipnici.

2.2 RAZVOJ ZDRAVILIŠČA MORAVSKE TOPLICE

Vse se je začelo na travnikih, imenovanih "BEREKI", južno od vasi Moravci, ko so delavci Ina-Nafta Lendava 23. avgusta 1960 postavili vrtni stolp in iskali dragoceno nafto. Namesto pričakovane nafte je iz globine 1417 m bruhnila na plan močno plinizirana termomineralna voda. Med plini je prevladoval negoreči CO₂, nekaj je bilo metana; tudi zaradi nevarnosti vžiga je Nafta samoiniciativnemu kopanju domačinov močno nasprotovala. Glavni razlog nasprotovanja Nafti je bil strah, da utegne večje črpanje vode zmanjšati energijo petišovskega naftnega polja.

Slika 7: Na sliki so dekleta, ki so predstavljala turizem v Moravcih.

(Vir: <http://terme3000.si/>)

Leta 1961 so vrtalci vrtino zaprli in ob njej namestili tablo z napisom: "Pozor, dostop do vrtine strogo prepovedan, odpiranje ventila smrtno nevarno!" Opozorilo na tabli so krajani in prebivalci sosednjih krajev upoštevali le nekaj mesecev, potem pa so ventil skrivaj odpirali in v jaške za odplakovanje ob vrtini spustili vročo vodo, močno plinizirano in z veliko primesmi. Vodo so v posodah nosili tudi domov, preizkušali njeno zdravilnost in se plebiscitno odločili za izgradnjo Toplic. Vest o zdravilnosti moravske vode se je hitro širila.

Zanimanja za izgradnjo kopališča ni bilo ne pri Nafti, ne v občini Murska Sobota, niti v Zdravilišču Radenci, zato je bil pomemben korak ob nastajanju toplic ustanovitev Turističnega društva Moravci v letu 1962.

Slika 8: Prvi bazen v Moravcih (Vir: B. Sever, Pomurje, 1975)

Kopališki del je bil skromno urejen in sicer sta ga upravljala Turistično društvo iz Moravcev in KS Martjanci. Potreben je bil še gostinski del, ki ga je uredilo gostinsko podjetje Zvezda iz Murske Sobote. Število kopalcev se je povečalo in v letu 1962 so jih našteali okrog 15 000. Krajevna skupnost ni bila kos vse večjemu navalu kopalcev z vseh strani, zato je Toplice leta 1963 v upravljanje prevzelo gostinsko podjetje Zvezda iz Murske Sobote.

Leta 1964 je republiški sekretariat za zdravstvo SRS, na podlagi strokovnega mnenja Zavoda za balneologijo iz Rogaške Slatine, termalno-mineralno vodo v Moravskih Toplicah razglasilo za naravno zdravilno sredstvo. To je prispevalo k naglemu razvoju turističnega prometa po letu 1966. Gostinsko podjetje Zvezda je postavilo osnovne gostinske, nastanitvene in terapevtske objekte, ki so omogočali predvsem sezonsko izkoriščanje vrelca; leta 1973 je bilo 422 ležišč. Leta 1981 so se poslovno povezali z Radensko, iz katere pa so se v začetku leta 1990 izločili¹.

¹ Horvat U.: Zdraviliški turistični kraji v Sloveniji s posebnim poudarkom na Atomskih Toplicah, Moravskih Toplicah in Banovcih.

Leta 1976 so zgradili apartmajsko naselje hišic v stilu "Prekmurskih hiš", kritih s slamo. Z apartmajskim naseljem ter izgradnjo hotela Termal leta 1982 so se odprle možnosti hitrejšega razvoja. Leta 1989 so razpolagali z 462 ležišči v hotelu ter turističnem naselju in s 400 ležišči v avto kampu. Hitro je naraščalo tudi število ležišč v zasebnih sobah. Konec leta 1990 je bil odprt hotel Ajda z 274 ležišči in dvema bazenoma (notranjim in zunanjim), ki sta se pridružila že dvema pokritima in petim zunanjim bazenom. Leta 1994 je bil odprt nov športno-rekreacijski center, leta 1997 pa dograjeno naselje "PREKMURSKA VAS". Igrišče za golf z vadbiščem so odprli leta 1998. V letu 2000 so zaključili najobsežnejši investicijski cikel v celotnem obdobju razvoja zdravilišča, to je novi bazenski kompleks "Terme 3000". Poleti 2006 so neposredno ob golfskem igrišču Livada odprli sodoben hotel Wellnes & Golf, z nastanitvijo in ponudbo na najvišji ravni.

Voda, ki jo danes zajemajo iz štirih vrelecev, je motnega videza, slanega okusa, rahlo diši po nafti in je za pitje neprimerna. Ob izviru ima voda temperaturo 72°-75°C. Uvršča se med hipertermalne, mineralne in natrijev klorid – hidrogene karbonatne vode. Hidrogenkarbonatne vode so v svetu redke, običajno še hladne, zato je moravska voda dragoceno zdravilno sredstvo.

S pomočjo vode ter terapevtskih sredstev zdravijo revmatska, kožna in živčna obolenja, obolenja dihalnih poti ter stanja po poškodbah in operacijah. Kapanje v vodi pozitivno vpliva na organizem, saj ga osveži, izboljša prekrvavitev, zmanjša živčno napetost in pomaga, da koža na soncu zelo hitro porjavi.

Tako dinamičen razvoj je omogočil Moravskim Toplicam, da so se v nekaj letih uvrstile med vodilne zdraviliške kraje v Sloveniji. Noben slovenski zdraviliški turistični kraj ni doživel tako dinamičnega razvoja kot, kakor pravijo krajani sami, najmlajše slovensko zdravilišče.

Slika 9: Turistično naselje sestavljajo romantične hišice, krite s slamo.

Slika 10: Apartmaji Prekmurska vas.

Slika 11: Vodno-rekreacijski center TERME 3000.

(Vir: <http://terme3000.si/>)

III. DRUŽBENOGEOGRAFSKA PREOBRAZBA MORAVSKIH TOPLIC

3 DEMOGRAFIJA PREBIVALSTVA

Preglednica 1: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi Vrh, Bogojina ter v občini Moravske Toplice v obdobju 1890-2002.

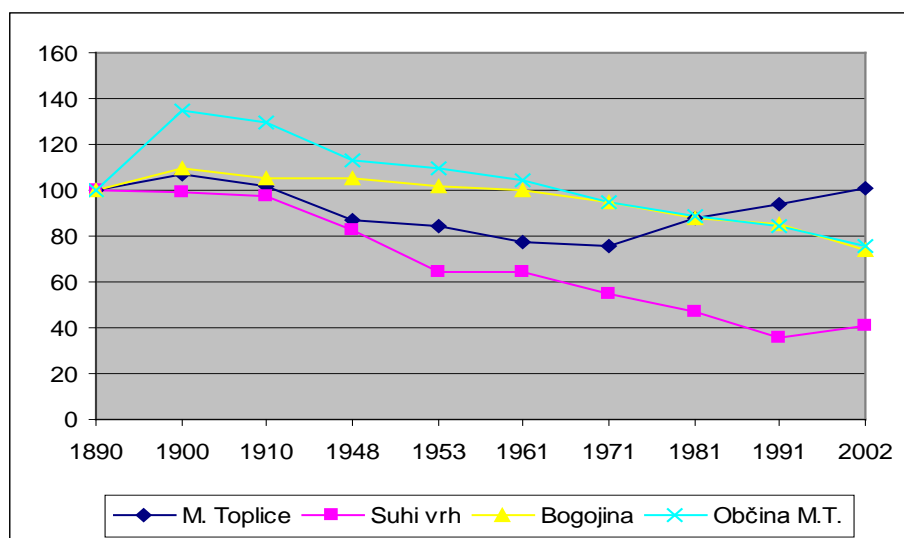
Naselje/leto	1890	1900	1910	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
M. Toplice	710	758	725	617	597	546	541	622	666	719
Suhi vrh	231	228	225	191	149	147	128	109	84	95
Bogojina	773	847	813	809	786	772	736	677	659	576
Občina M.T.	8117	10992	10589	9164	8952	8503	7709	7236	6798	6151

Vir: Razvojna naloga za občine Goričkega, 1997, Popis prebivalstva.

Preglednica 2: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi Vrh, Bogojina ter v Občini Moravske Toplice v obdobju 1890-2002, izraženo v indeksih (leto 1890 = 100).

Naselje/leto	1890	1900	1910	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
M. Toplice	100	107	102	87	84	77	76	88	94	101
Suhi vrh	100	99	97	83	64	64	55	47	36	41
Bogojina	100	110	105	105	102	100	95	88	85	74
Občina M.T.	100	135	130	113	110	104	95	89	84	76

Vir: Razvojna naloga za občine Goričkega, 1997, Popis prebivalstva.

Grafikon 1: Gibanje števila prebivalstva v naseljih Moravske Toplice, Suhi vrh, Bogojina ter v Občini Moravske Toplice v obdobju 1890-2002 izraženo v indeksih (leto 1890 = 100).

Vir: Razvojna naloga za občine Goriškega 1997, Popis prebivalstva.

V demografskem razvoju Moravskih Toplic lahko ločimo štiri obdobja:

1. Za prvo, najstarejše obdobje, ki je trajalo do prve svetovne vojne, je značilno naraščanje števila prebivalcev. Madžarska, katere del je bilo Prekmurje, je bila ogromna država, njeni obrobni deli so bili brez industrije, ki bi absorbirala višek delovne sile iz kmetijstva. Visok naravni prirastek je bil vzrok hitrega naraščanja prebivalstva. Iz tabele je razvidno, da prebivalstvo v tem obdobju narašča. Gospodarsko mrtvilo, nagla rast prebivalstva in agrarna prenaseljenost so značilnosti tega obdobja v Prekmurju.

2. Za drugo obdobje, katerega začetki segajo pred prvo svetovno vojno in se končajo leta 1961, je značilno upadanje števila prebivalstva. Naselju Moravske Toplice in celotni občini v obdobju od leta 1910 do 1961 upade prebivalstvo za 25 %. V tem obdobju se začne izseljevanje v Ameriko, pozneje v Nemčijo in Francijo, po drugi svetovni vojni pa v Avstralijo in nekaj v J. Ameriko. Zanimiva je primerjava z naseljem Bogojina, ki se nahaja 5 km vzhodneje ob regionalni cesti proti Dobrovniku. Bogojina je zelo primerljiva z Moravskimi Toplicami po številu prebivalcev in legi (leži na stiku Ravenskega z Goričkim).

Prebivalstvo v Bogojini v prvem obdobju hitreje narašča, v drugem pa počasneje upada kot v Moravskih Toplicah.

Vzroka za to sta dva:

- verska struktura; v tem obdobju so Moravske Toplice izrazito protestantska vas, Bogojina pa katoliška vas. Za protestantska območja je značilna nižja nataliteta.
- Moravskim Toplicam "kvari" demografsko podobo gorički del Gornji Moravci. Demografska gibanja v Gornjih Moravcih so primerljiva s tistimi v naselju Suhi Vrh, ki leži na sosednjem slemenu. Število prebivalcev v naselju Suhi Vrh po letu 1910 močno upada. Ti podatki so prikaz velikega odseljevanja iz goriškega dela Moravskih Toplic. Gibaje števila prebivalstva v celotni občini Moravske Toplice v tem obdobju kaže le na njegov neznatni upad.

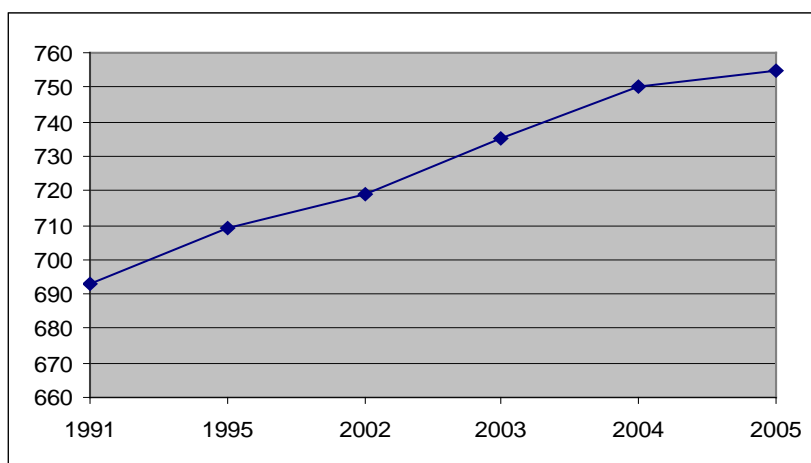
3. Začetek tretjega obdobja je mogoče umestiti v desetletje od 1961 do 1971, ko se depopulacija v Moravskih Toplicah zaustavi, po letu 1971 pa začne število prebivalcev naraščati. Preobrat v demografskih gibanjih časovno sovпада s hitrim razvojem zdraviliškega turizma in razvojem industrije v Murski Soboti in njeni okolici, kjer je našlo zaposlitev precej krajanov Moravskih Toplic. V sedemdesetih letih se je zaradi razvoja industrije med Mursko Soboto in Lendavo izoblikovalo sklenjeno območje industrializacije in urbanizacije. Postavlja se vprašanje, v kolikšni meri so preoblikovalni procesi v Moravskih Toplicah posledica razvoja industrije v Murski Soboti, v kolikšni meri pa posledica razvoja turizma v kraju samem.

4. Za četrto, najnovejše obdobje, ki traja od leta 1991, je značilna stagnacija števila prebivalcev.

Preglednica 3: Število prebivalstva v obdobju 1991-2005.

Leto	1991	1995	2002	2003	2004	2005
Št. preb.	666	709	719	735	750	755

Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva.

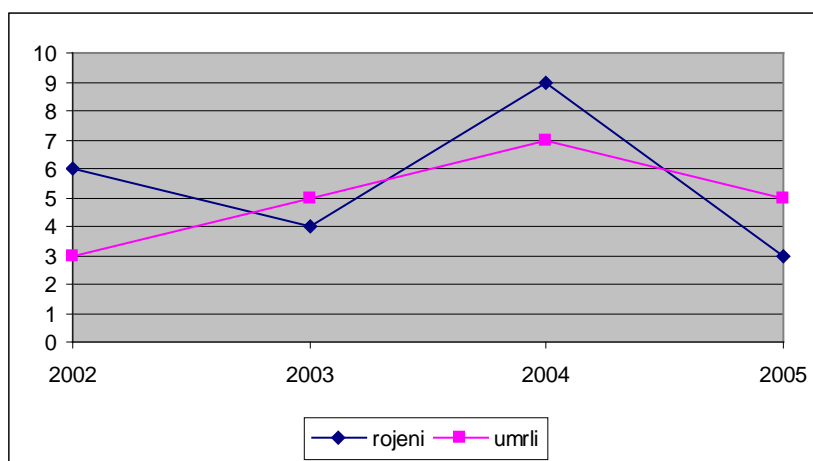
Grafikon 2: Gibanje števila prebivalstva.

Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva.

Vzroki stagnacije so:

- a) Naravno gibanje števila prebivalstva

Naravno gibanje prebivalstva določata rodnost in smrtnost kot osnovna demografska procesa. Razlika med njima je naravni prirastek ali upad, ki je prvi in najpomembnejši element rasti oziroma upadanja prebivalstva.

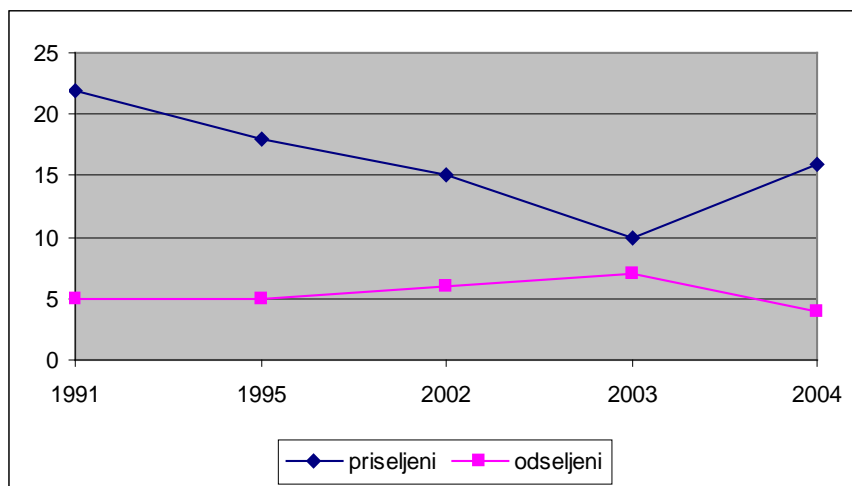
Grafikon 3: Število umrlih in rojenih oseb v Moravskih Toplicah v obdobju 1991-2005.

Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva.

Iz grafa je razvidno, da je v navedenem obdobju nataliteta presegla mortaliteto. Naravni prirastek je pozitiven. Izjema je le zadnje leto 2005, ko je bil naravni prirastek negativen

(rojenih – 3, umrlih – 5 oseb). Ker so vrednosti zelo majhne in obdobje kratko, je naravno gibanje prebivalstva v prihodnje zelo težko napovedati. Naravni prirastek bo odvisen od doseljavanja mladega prebivalstva.

b) Selitve

Grafikon 4: Število priseljenih in odseljenih oseb v obdobju 1991-2004.

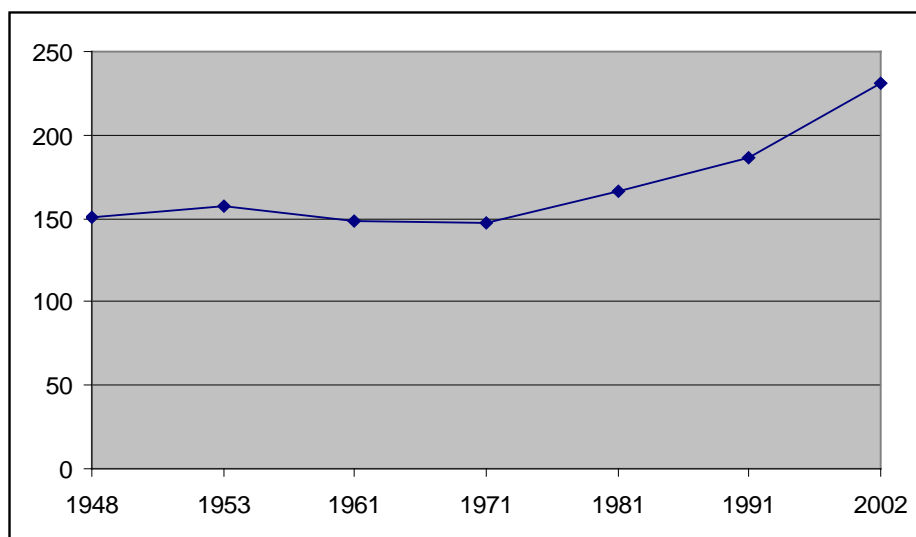
Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva.

V navedenem obdobju se je v Moravske Toplice priselilo več ljudi kot odselilo, migracijski saldo je pozitiven in še pokriva negativni naravni prirastek. Število priseljencev se iz leta v leto manjša, izjema je le zadnje leto 2004, ko se je število priseljencev ponovno povečalo. Prekmurje se je po tendencah socialne in gospodarske preobrazbe zdiferenciralo na tri območja:

- območje praznjenja prebivalstva z razkrojem kulturne pokrajine, kamor lahko umestimo Zgornje Moravce;
- območje koncentracije prebivalstva s procesi preobrazbe iz agrarne v neagrarni tip podeželja. Taki procesi so značilni za Spodnje Moravce;
- prehodna območja (kamor lahko uvrstimo Bogojino).

3.1 GIBANJE ŠTEVILA GOSPODINJSTEV

V Moravskih Toplicah ni stanovanjskega bloka, vse hiše so v bistvu enodružinske, zato gibanje števila gospodinjstev v osnovi dobro prikazuje tudi gibanje števila hiš.

Grafikon 5: Gibanje števila gospodinjstev v naselju Moravske Toplice v obdobju med 1948-2002.

Vir: Statistični urad RS, Popis prebivalstva.

Gibanje števila gospodinjstev je zelo podobno gibanju števila prebivalstva v Moravskih Toplicah. Primerjava kaže, da je v obdobju 1948-1971 upad števila gospodinjstev manjši (indeks 97) od upada števila prebivalcev (indeks 87); nasprotno pa po letu 1971 narašča število gospodinjstev nekoliko hitreje. Povprečno število družinskih članov na gospodinjstvo se v vsem povojnem obdobju zmanjšuje.

3.2 DRUŽBENO GOSPODARSKA STRUKTURA NASELJA

Do leta 1971 je za Moravske Toplice značilen močan delež prebivalstva, zaposlenega v primarnem sektorju (nad 80 %). To je tudi značilnost celotne občine Murska Sobota (leta 1961: 70,3 % zaposlenih v primarnem sektorju) ter celotne severovzhodne Slovenije. Ko je ostala Slovenija leta 1961 v gospodarski sestavi prebivalstva že doživela prelom – delež sekundarnega sektorja je presegel delež primarnega sektorja (Klemenčič, 1989), je bilo to območje šele v predindustrijski fazi. Terciarni sektor so leta 1953 v Moravskih Toplicah predstavljali le obrtniki, ki so s svojimi storitvami zadovoljevali potrebe kmetijstva in kmečkega prebivalstva (kovači, krojači itd.). Z upadom tovrstne obrti se je zmanjšal tudi delež terciarnega sektorja (leta 1953 – 8 %, leta 1961 – 6 %).

Za obdobje 1971-1981 je ob močni deagrarizaciji značilen upad primarnega sektorja in hkrati skoraj vzporeden porast sekundarnega in terciarnega sektorja. Število zaposlenih v sekundarnem sektorju je naraščalo zaradi razvoju industrije v Murski Soboti, naraščanje terciarnega pa še ne gre pripisovati razvoja turizma v kraju (leto 1981: primarni sektor – 58%, sekundarni sektor – 18 %, terciarni sektor – 22 %). Vplive razvoja turizma je po uradni statistiki zaznati le v gostinski in turistični dejavnosti, v kateri je bilo v Moravskih Toplicah 22 zaposlenih (Popis prebivalstva 1981).

Za obdobje 1981-1991 je značilen močan upad v primarnem sektorju zaposlenega prebivalstva (40 %), stagnacija zaposlenih v sekundarnem sektorju (26 %) in močnejši porast zaposlenih v terciarnem sektorju. Delež zaposlenih v terciarni delavnosti prehitil delež zaposlenih v primarni dejavnosti. Učinki razvoja turizma se odražajo predvsem v dvigu deleža terciarnega sektorja v ožjem smislu in kvartarnega sektorja (leta 1991: terciarni sektor – 16 %, kvartarni sektor – 16 %).

Za obdobje 1991-2002 je značilen močan upad v primarnem sektorju, zaposlenih je 38 % prebivalstva. Delež zaposlenih v terciarnem in kvartarnem sektorju se je povečal, to pa predvsem zaradi vse večjega razvoja turizma (leto 2002: terciarni sektor – 20 %, kvartarni sektor – 22 %). V sekundarnem sektorju je zaposlenih 21 % aktivnega prebivalstva.

Pomurje je s celotnimi Slovenskimi goricami še vedno na pragu industrijske faze. Za vzhodni del Slovenije bi bilo ugodno, da razvoj ne bi sledil večini drugih občin v smeri pretirane industrializacije, temveč da bi se razvijal predvsem terciarni sektor² (Klemenčič, 1989).

Zaposlitvena sestava v naselju je rezultat že omenjenih procesov v zadnjih tridesetih letih.

- Deagrarizacija je skoraj v celoti zaključena, predvsem v nižinskem delu vasi. V Moravskih Toplicah je oslato le 34 kmetij. Kmetje s položajem kmetijstva niso zadovoljni. Da bi lahko preživel nekaj srednje velikih družinskih kmetij, bo potrebna strokovna in finančna pomoč države ter lokalne skupnosti.
- V bodoče ni mogoče pričakovati večjega zaposlovanja v sekundarnem sektorju. V Moravskih Toplicah ni industrijskega obrata; vsi zaposleni v industriji so dnevni migranti. Glede na turistično usmerjenost kraja bi bila gradnja takega obrata tudi nesmiselna. Edino primerna bi bila izgradnja ekološko neproblematičnih manjših obratov, s proizvodnjo, vezano na turizem.
- Z nadaljnjim razvojem turizma ter s turizmom povezanih dejavnosti se bo povečevalo število delovnih mest v terciarnem in kvartarnem sektorju. Pričakovati je večje zaposlovanje prebivalcev Moravskih Toplic v kraju samem. Nekvalificirana delovna sila, ki je izšla iz preslojenih kmetov, ni našla večje možnosti zaposlitve v hitro se razvijajočem turizmu, pač pa v industrijskih obratih v Murski Soboti. V bodoče se bo več prebivalcev, že z izbiro smeri šolanja, prilagodilo strukturi delovnih mest v turizmu in povezanih dejavnostih. Tudi pri nadaljnjem doseljevanju gre pričakovati, ob povečanem socialnem razslojevanju in naraščanju cen gradbenih parcel, večje priseljevanje predvsem premožnejših slojev prebivalstva. Najpomembnejši vzrok doselitve bo tako postalo opravljanje neke dejavnosti, vezane na turizem.
- Turizem v Moravskih Toplicah zaposluje več ljudi, kot je prikazano v uradni statistiki. Ta ne zajema sezonske delovne sile ter upokojenecv in gospodinj, ki najdejo svoj zaslužek pri oddajanju in čiščenju zasebnih turističnih sob.

² Klemenčič M.: Družbenogospodarski prehod v Sloveniji, Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja.

3.2.1 Kmečko prebivalstvo

Za naselje kot tudi celotno občino Moravske Toplice je zelo pomembna skupina kmečkega prebivalstva. Le-ta se je v obdobju 1971-1991 preplovala. V letu 1991 je bilo 666 prebivalcev, od tega 152 kmečkega, kar predstavlja 22,8 %. Po popisu 2000 je bilo v naselju 719 prebivalcev, od tega 92 kmečkega. Delež kmečkega prebivalstva se iz leta v leto manjša. Posledica tega je slab odnos države in posameznih institucij do kmečkega prebivalstva. Delež kmečkega prebivalstva je večji v Zg. Moravcih, v Sp. Moravcih pa je nekoliko manjši. V Sp. Moravcih se velika večina prebivalcev ukvarja s turizmom. V Zg. Moravcih se ukvarjajo predvsem o s kmetijstvom, zasledimo pa tudi nekaj turističnih kmetij in vinotočev.

Tudi v bodoče bo kmetijstvo pomemben nosilec razvoja na območju Zg. Moravcev, čeprav z določenimi modifikacijami. Ne bo samo opravljalo funkcije pridelave in proizvodnje hrane, ampak bo odločilno vplivalo na način življenja, ruralno ekonomijo in kulturno krajino.

Predvideni so načini spodbude, kako bi tudi ostalim prebivalcem tega območja, še posebej tistim, ki jim velikost posestva (polkmetje) ali razmere na trgu ne omogočajo, da bi živeli samo od kmetovanja, pomagali pri posodobitvi osnovne kmetijske dejavnosti in uvedbi dopolnilnih dejavnosti ali obrti in storitev. Na tem območju bi spodbujali prebivalce v smer pridobivanja dodatnega dohodka s t. i. lokalno "dodano vrednostjo" produktov. Želeli bi, da bi lahko mleko predelovali v sir in ostale mlečne proizvode, meso v tradicionalne lokalne mesne izdelke, žitarice v domač kruh in pecivo, sadje v končne proizvode (suho sadje, mošt, kis ...), lan in konopljo v obleko in kjer bo to mogoče, bi organizirali prodajo turistom ali ljudem iz urbanih območij ter ljudem v domačem okolju ali prodajo v hotele.

Možnost združevanja različnih namensko usmerjenih razvojnih spodbud za kmete in ostale prebivalce, in sicer:

- gojenje in predelavo poljščin, zelišč;
- prirajo in predelavo mesa;
- povečanje pridelave grozdja in predelave domačih vrhunskih vin;
- uvajanje turizma na kmetijah, kmetije odprtih vrat, vinotoče;
- različne oblike kmetijske sodelave med kmeti;
- pomoč pri uvajanju blagovne znamke in trženju.

3.3 ŽIVLJENJSKI PROSTOR

Za življenjski prostor je pomembno, da se čim bolj ohrani naravno okolje in oživi kulturna krajina. Želi se doseči, da bo območje vodotokov in drugih naravnih znamenitosti postala prepoznavni znak podeželja.

Razvojni cilji življenjskega prostora so:

- skrb za čisto in naravno okolje ter urejenost vasi in zaselkov,
- oživitev kulturne krajine,
- ugotovitev naravnih potencialov posameznih območij,
- ohranitev naravnega okolja,
- posegi v prostor naj ne načenjajo naravnega ravnovesja.

3.3.1 Talne razmere

Glede na talne razmere lahko območje Moravskih Toplic delimo na tri enote, ki pripadajo Murski ravnini, Goričkem in Sebeborski terasi.

1. Območje med Lipnico na jugu in Sebeborsko pleistocinsko teraso na severu:

Mursko ravnino v tem delu gradijo predvsem holocenski nanosi ilovice in gline Ledave ter njenih goričkih pritokov: Titanovega (Moravskega) potoka, Lipnice in Mosteca. Ob izlivu Mosteca v Lipnico je tudi najnižja točka k. o. Moravskih Toplic (185 m). Do regulacije omenjenih vodotokov je bilo to poplavno območje; značilna je visoka podtalnica. Neraven mikrorelief je vplival, da so se oblikovala območja z različno stopnjo zamočvirjenosti. Posamezni deli so trajno mokri, vendar je največji del tal vlažen le jeseni in spomladi. Prsti pripadajo hipogleju, ki se je izoblikoval pod vplivom talne vode. Gre za srednje močan do močan mineralni hipoglej. Po teksturi je meljnato glinasto ilovnat (F.Lovrenčak 1991). Posebno med sušo so tla težka, zbita in nerodovitna. Primernost tal za kmetijstvo je IV. kategorije in preidejo v višjo kategorijo po melioraciji; ta je bila opravljena na severnem območju.

2. Goričko

Gorički del k. o. Moravskih Toplic v osnovi predstavljata dve, od juga proti severu dvigajoči se podolgovati slemeni. Vzhodnejše ležeče sleme se v osrednjem delu Zgornjih Moravcev nekoliko razširi, potem pa se spet zoži; na tem razširjenem delu slemena leži večji del Zgornjih Moravcev. Vzhodnejše sleme v najvišjem delu zavije proti severozahodu in se združi z zahodnejše potekajočim slemenom. Slemeni imata obliko podkve, na njunem dnu izvira potok Mostec. Zgrajeni sta iz poliocenskih sedimentov; prodov, peskov, peščenih glin, ilovic. Ozki nanosi peščene ilovice se pojavljajo neposredno ob potokih.

Gozd na slemenih je izkrčen. Na slemenih in na vrhu pobočij prevladujejo vinogradi, na pobočjih njive, v mokrih dolinah pa travniki. Kmetijska raba je le delno odvisna od talnih razmer, veliko tudi od lokalne klime in še od mikroklime.

3. Območje Sebeborske terase

Mlajša pleistocinska terasa na nadmorski višini 215-230 m obsega vsa vznožja Goričkega. Terasa je ponekod široka več kot dva kilometra, severno od naselja Moravske Toplice pa je njena širina le približno 1 km. Teraso so Lipnica, Titanov potok in Mostec razrezali in odnesli, tako da ima videz rahlo valovitega sveta. Terasa je pokrita z neenakomerno debelo plastjo ilovice (3-5 m), pod njo pa se nahaja debel nečist prod, ki se menjava z rjavim kremenovim peskom in lečami sivomodre glin.

Površinski del tal je drobljiv in propusten za vodo, spodnji horizonti pa so gosto zloženi in nepropustni. Tla so slabo zračna, korenine, ki prodre v nižji horizont, se posušijo in odmro. Primerna so za gojenje poljščin, ki dobro prenašajo vlago in katerih korenine ne segajo globoko. Primernost tal za kmetijsko izrabo je III. kategorije in po opravljenih melioracijah preidejo v višje kategorije. Prvotno je tla poraščal gozd hrasta in gabra; danes so tu njive. Kljub nekaterim neugodnim značilnostim so tla na pleistocinski terasi za kmetijsko izrabo najugodnejše poljedelsko območje v Moravskih Toplicah.

3.3.2 Gozd

Gozd pokriva dobro tretjino vsega ozemlja občine. Razmerja med obdelovalno zemljo, gozdom in poplavnimi površinami ji dajejo karakteristično značilnost. Prvotnega gozda tu pravzaprav ni več, združbe so večinoma drugotne, spremenjene in prilagojene današnjemu načinu gospodarjenja in današnjim talnim razmeram.

Območje občine Moravske Toplice spada v subpanonsko območje, kjer so izraziti vplivi kontinentalne klime s hudimi zimami in vročimi poletji. Gre za gričevnat svet. Karakteristični izgled gozda daje združba sekundarnega borovega gozda. Za podnebne razmere je značilen občuten padeč padavin v vzhodni smeri. Znaša le 800 mm na leto, kar je za Slovenijo padavinski minimum. Za Slovenijo tako značilna bukev je v tem delu že zunaj svojega optimalnega areala in v smeri od Haloz proti Goričkem izgublja svojo življenjsko moč. Po gričevnatem delu Moravskih Toplic najdemo pretežno kislila tla, na katerih smo lahko zasledili velike površine bukovih gozdov, katerih velik del je degradiral v gozdove rdečega bora.

Slika 12: Ta gozd daje še zmeraj zavetje mnogim živalskim vrstam.

(Vir: Značilnost naravnega okolja občine M. Toplice).

Borovi gozdovi

Za ta predel je značilna združba bora in okroglostne lokote. To so presvetljeni, redki borovi gozdovi, ki grade strnjene sestoje na grebenih gričev. Na teh rastiščih najdemo nekatere rastline, za katere je značilno, da rastejo na presvetljenih in revnih rastiščih (dišeči volčin, navadna enocvetka ...). Borove gozdove najdemo predvsem na grebenih v Zgornjih Moravcih.

Gabrovi gozdovi

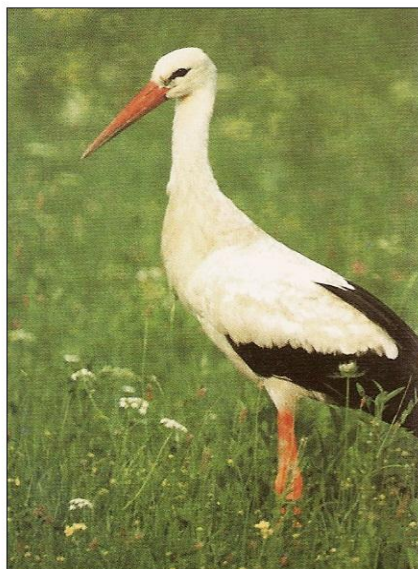
Danes si težko predstavljamo njihovo dejansko razširjenost v prvotni pokrajini. Gabrovi gozdovi so pokrivali velik del površin, ki so danes rodovitna polja. Gabrove gozdove uvrščamo v združbo kisloljubih gabrovih gozdov in združbo gabra in čeremse. Sestoji kažejo izrazito degradacijo, saj v njih najdemo skromna gabra drevesa. Najdemo jih predvsem v jarkih in grapah.

Jelševje

Najdemo jih predvsem ob potokih in jih uvrščemo v združbo jelše in lasana. Jelševje se razvija kot faza razraščanja na rastiščih gabra in hrasta. V teh gozdovih najdemo naslednje vrste, ki kažejo na lažnost rastišča: podlesno vetrnico, zvončka, močvirsko krpačo ... Jelševje najdemo predvsem ob potokih Lipnica, Titanov potok in na zamočvirjenih travnikih.

3.3.3 Živalstvo

Odsev kulturne krajine so nedvomno tudi ptice; največkrat jih preprosto prezremo, a pozornemu opazovalcu so široko odprta knjiga, iz katere lahko pretanjeno bere dogajanje v krajini. Bela štorclja, kot prepoznavni znak Prekmurja, je odvisna predvsem od človeka in je odličen naravovarstveni indikator prostora. Pričakujemo jo predvsem v ravninskem delu, a že dobro desetletje njena populacija tu nazaduje, v najboljšem primeru stagnira. Povsem drugače pa je na gričevnatem delu. Tam jih gnezdi vedno več; celo poletne združbe štorkelj se iz prizadetih prekmurskih ravníc v zadnjem času vedno bolj pomikajo med griče. Vzrokov za to je veliko, pglavitni je izginjanje travniških površin, zlasti ekstenzivnih travnikov.

Slika 13: Bela štoklja potrebuje za svoj obstoj večje ekstenzivne in mozaično košene travnike. (Vir: Značilnost naravnega okolja občine M. Toplice).

Gozd daje še zmeraj zavetje mnogim živalskim vrstam. Na območju Moravskih Toplic opazimo veliko živalskih vrst, saj poleg običajne divjadi, kot so srnjad, jelenjad in divje svinje, lahko tudi občasno opazimo tudi kanjo, smrdokavra, čuka, zeleno žolno in še nekatere zavarovane redke ptice. Zato da je številčnost divjadi v sorazmerju s prehrabnenimi zmōžnostmi okolja, poskrbi lovska družina. S pravilnim načinom krmljenja divjadi in pravilno strukturo odstrela divjadi lovska družina poskrbi in ublaži pojav bolezni pri posameznih vrstah divjadi in zmanjša obseg škode, ki jo povzroči divjad.

Slika 14: Navadni poljski zajec.

(Vir: Značilnost naravnega okolja občine M. Toplice).

Iz naših logov pa niso izginile le velike zveri, tudi manjši, komaj opazni sesalci so na seznamu ogroženih, če že ne izginulih (tako kot smo že skoraj popolnoma pozabili na bobra).

Slika 15: Srnjad na njivi v zimskem času, ko išče hrano.
(Vir: Značilnost naravnega okolja občine M. Toplice).

3.3.4 Podnebje

Strokovna literatura navaja, da ima severovzhodna Slovenija subpanonsko, to je nepopolno ali prehodno panonsko podnebje, in se loči od ostale Slovenije po večji stopnji kontinentalnosti³. Ker leži del Moravskih Toplic na Goričkem, se pojavlja višinska temperaturna pasovitost. Zg. Moravci ležijo v termalnem pasu. Spodnjo mejo termalnega pasu označujejo vinogradi, ki se začnejo nekaj deset metrov nad dnem ravnine.

Natančen prikaz klimatskih razmer na obeh območjih je otežkočen, in sicer zaradi neustrezne razporeditve obstoječe mreže meteoroloških postaj; ob tem pa na silno majhnih razdaljah klimo modificirajo reliefne členovitosti, ekspozicije, naklon ter vzpetost sveta. Klimatske razmere v Sp. Moravcih dobro prikaže meteorološka postaja M. Sobota, ki je v Rakičanu in je od M. Toplic oddaljena le 4,5 km zračne razdalje ter leži na isti nadmorski višini (188 m). Problematičen je prikaz klimatskih razmer v Zg. Moravcih, ki so v termalnem pasu: za analizo klime uporabljajo podatke meteorološke postaje Veliki Dolenci, ki je od Zg. Moravcev oddaljena več kot 18 km.

³ Gams I. (1973): Vprašanje klimatogeografske rajonizacije SV Slovenije.

Ob vseh navedenih omejitvah pa je mogoč prikaz tistih osnovnih klimatskih elementov, ki odlično vplivajo na kmetijsko rabo, zlasti pa osvetlijo razlike med poljedelsko usmerjeno ravnino ter vinogradniško usmerjenimi goricami.

Glavne značilnosti podnebja so:

- povprečna temperatura najtoplejšega meseca je med 15° in 20° C;
- povprečna temperatura najhladnejšega meseca je med 0° in -3° C;
- letna količina padavin se giblje med 800 mm in 1000 mm;
- povprečno trajanje sončnega obsevanja znaša 1850 ur letno.

3.3.5 Vode

Površinske vode na območju Moravskih Toplic predstavljajo trije potoki: Lipnica, Moravski ali Titanov potok in Mostec s pritokom Ribnjeka. Najdaljša in najbolj vodnata je Lipnica. Povirje potoka je na Goričkem, zahodno od Sepovega brega. Pretok v posameznih letih in preko leta zelo niha. Struga Lipnice je od regionalne ceste Martjanci-Dobrovnik do njenega izliva v Ledavo regulirana. Južno od Zdravilišča Moravske toplice se v Lipnico preko pritokov Titanov potok in Mostec iztekajo tudi vode iz čistilne naprave.

Titanov potok, ki izvira nad naseljem M. Toplice na območju Mezev, je reguliran in služi kot odvodni kanal za meliorirano območje. Mostec, ki teče vzhodno od naselja, je reguliran do izliva v Lipnico. Količine vode v obeh omenjenih vodotokih so še manjše kot v Lipnici. Pretoki v vseh vodotokih so običajno majhni. Položaj vodotokov se spremeni ob nalivih. Nekateri kmetje so celo v Zgornjih Moravcih opozarjali, da jim narasli Ribnjek občasno poplavlja travnike. Kljub regulaciji občasno poplavlja tudi Titanov potok.

Moravske Toplice imajo skromne površinske vodne vire. V preteklosti je bil posebno problematičen gorički del naselja, kjer so vodne zaloge v večjih globinah. V vsakem sušnejšem letu je zmanjkalo pitne vode. Danes so ti problemi rešeni s priključitvijo celotnega

naslja na murskosoboški vodovod. Kakovost pitne vode iz tega vodovoda je zelo slaba, saj je prekomerno onesnažena predvsem s pesticidi in nitrati.

Sliki 16, 17: Na slikah je Titanov potok, ki teče med hotelsko-turističnim kompleksom in golf igriščem. Na desni sliki je prikaz onesnažene vode v potoku, v katerega spuščajo vodo iz bazenov. (Vir: B. Benko, 2006).

3.4 NASELITVENI PROSTOR

Pri uresničevanju ciljev naselitvenega prostora je potrebno izobraževati prebivalce o prenovi vasi, da bi se ohranjala in obnavljala vaška prepoznavnost (vaški vodnjaki, vaška jedra, stare panonske hiše, hišne lipe itd). Če se bodo vaška jedra, objekti in območja kulturne dediščine nadzorovano obnavljala, se bodo lahko izrabila za kakovostno turistično ponudbo.

Razvojni cilji nastanitvenega prostora:

- prenova vasi,
- obnova vaških jeder,
- dograditev komunalne in cestne infrastrukture,
- ohranitev in dograditev vaške prepoznavnosti (vaški vodnjaki, vaška jedra, stare panonske hiše, hišne lipe itd).

3.4.1 Naselje

Suburbanizacija, ki je zajela Moravske Toplice v zadnjih tridesetih letih, se kaže kot širjenje mestnega načina življenja in fizične rasti naselja. V popolnoma agrarno naselje je vnesla merila in vrednote, ki so ustaljenim razmerjem, rabi zemljišč, strukturi naselja in fiziognomiji pokrajine tuje. Kot posledica opuščanja kmetijstva in priseljevanja prebivalstva iz mest na podeželje, so v podeželskih, pa tudi zunaj njih, zrasle številne novogradnje, ki vnašajo v tradicionalna kmečka naselja urbane elemente in so s tem spremenile njihovo zasnovo. Šele leta 1980 je bila v tlorisu naselja Moravske Toplice vidna obcestna zasnova dela naselja, ki leži neposredno ob regionalni cesti Martjanci – Dobrovnik. Preostali del naselja ima gručasto zasnovo, medtem ko so Lešče, Brezje in Brzinšček zaselki. Najpomembnejši dejavniki, ki so pogojevali taki zasnovi naselja, so naslednji:

1. Zgodovinski dejavniki:

Največ vasi v Prekmurju nastane v obdobju od 11. do 13. stoletja, ko so ogrski fevdalci ustanavljali manjše zaselke. V tem obdobju so nastali tudi Moravci. Krajani zatrjujejo, da sta zaselka Lešče in Brezje nastala po napadu Turkov konec 16. stoletja. Prebivalci so se umaknili in skrili v bližnji gozd, tam bi si naj iz strahu pred Turki zgradili svoje domačije. Kaže upoštevati tudi dejstvo, da so v 18. stoletju ogrski fevdalci začeli združevati zemljišča za večjo proizvodnjo žit, namenjene prodaji.

Podoba o gostoti naselitve pred drugo kolonizacijo dobimo iz vizitacijskega zapisnika gyorske nadškofije iz leta 1698, v katero je takrat spadalo severno in severovzhodno

Prekmurje, ki navaja za takratni Maracz (Moravci) 85 prebivalcev; to pomeni približno 20 domačij⁴.

2. Naravne razmere

Nove kmetije so nastajale na primernejšem terenu, na terasah ali pa so se pomaknile proti plitvi dolin potoka Mosteca. Najkvalitetnejše površine na terasi so bile namenjene kmetijski rabi (njive), teren južno od terase pa je zamočvirjen, z visoko podtalnico. Do leta 1989, ko so bila izvedena regulacijska dela, so ga občasno poplavljali tudi potoki Lipnica, Titanov potok in Mostec.

4 ANALIZA OBSTOJEČEGA STANJA

4.1 OBSTOJEČA RABA PROSTORA (PRILOGA 1)

Moravske Toplice so gručasto naselje s posameznimi zaselki: Lešče, Breg, Brzinšček, Cuber, Rumičev breg. Večina objektov je postavljenih ob glavni komunikaciji – cesti. V okolici Sp. Moravcev prevladujejo kmetijske površine, ki se do določene mere še vedno ekstenzivno izrabljajo. V Zg. Moravcih so tudi njivske površine in gozdovi, ki delno zaokrožajo naselje in imajo pomembno ekološko in varovalno funkcijo za naselje (razbremenilne površine, zaščita pred vetrom ...).

Na desni strani regionalne ceste Martjanci Dobrovnik se nahaja hotelski-turistični kompleks z velikimi parkirnimi površinami. Ob njem se razprostira golf igrišče in druge površine za rekreacijo.

Prostor okrog večine objektov zapolnjujejo dvorišča, ki imajo tudi funkcijo parkirnih površin pri stanovanjih, ki oddajajo sobe. Parcele v bližini objektov so največkrat namenjene vrtom in manjšim sadovnjakom. V naselju je tudi nekaj vodnih površin, to so: Lipnica, Mostec in Titanov potok.

⁴ Zelko I.: Statistika prebivalstva v Prekmurju.

Smotrna raba prostora naj zagotovi, da bomo naslednjim generacijam zapustili boljši prostor, kot smo ga prejeli:

- površine, ki so namenjene za urbanizacijo je treba čim bolj racionalno izrabiti;
- kjer je le mogoče je potrebno varovati kmetijske površine pred nekmetijsko rabo;
- treba je ohraniti gozd na primarnih površinah.

4.2 NAMEMBNOST OBJEKTOV (PRILOGA 2)

Iz karte namembnosti objektov lahko razberemo, v kakšne namene so izkoriščeni objekti in kakšna je njihova funkcija. Iz opravljene analize lahko razberemo, da se je nekoč kmečka podeželska vas spremenila v urbano naselje, v kateri prevladujejo predvsem nekmečki objekti. Največ zgradb v naselju ima izključno stanovanjsko funkcijo, nekatere opravljajo še druge, dodatne dejavnosti: oddaja sob za turiste, gostinski ali drug lokal ali pa oboje.

Zgradbe z dodatnimi funkcijami se tudi po videzu razlikujejo od ostalih stanovanjskih zgradb: so večje (vse dejavnosti potekajo pod eno streho), opremljene so z več balkoni, garažami, imajo velike terase, obsežno parkirišče in dvorišče. Zraven stanovanjskih objektov so tudi gospodarska poslopja s pomožnimi objekti.

Z izjemo hotelsko-turističnega kompleksa je za naselje značilna razpršena dejavnost. Šele v novejšem času prihaja do določenega zgoščevanja funkcij okoli središča.

V goričkih Zgornjih Moravcih imajo hiše predvsem stanovanjsko funkcijo, nekatere pa opravljajo še druge dejavnosti (vinotoči, turistične kmetije, počitniške hišice itd). Vendar je delež stavb, ki se ukvarjajo z dodatnimi dejavnostmi, v Sp. Moravcih večji kot v Zg. Moravcih.

Centralne dejavnosti: Evangeličanska cerkev z župniščem, gasilski dom, občinska stavba v kateri se nahajajo: pošta, občinski prostori, turistično informacijski center. Trgovina se nahaja čez cesto, vendar ne zadovoljuje potreb (za kmetijstvo) zato vaščani za večje nakupe odpravljajo v bližnje Martjance ali v Mursko Soboto.

Slika 18: Občinska stavba.

Slika 19: Prostor nekdanje trgovine v kateri je zdaj cvetličarna.

Slika 20: Evangeličanska cerkev.

Slika 21: Trgovina.

Slika 22: Gasilski dom.

(Foto : B. Benko, 2007).

4.2.1 Videz stavb

Tradicionalni kmečki dom v Moravskih Toplicah ima podoben videz kot drugje v ravninskem delu Prekmurja: stanovanjski objekt je s stransko stranico obrnjen proti ulici, čeprav to ni pravilo. Gospodarsko poslopje je iztegnjeno pravokotno na smer poteka ulice (iztegnjeni dom); zaključen je lahko tudi v obliki ključa (dom na ključ). Notranji del zavzema dvorišče.

Slika 23: Kmečki dom 1. (Foto: B. Benko, 2007).

Ta stari dom "na vogel" je zgrajen v začetku stoletja in je ohranjen v središču Moravskih Toplic. Ohranjene ima vse elemente, značilne za prekmursko kmečko stavbo. Taka gradnja je bila značilna za revno prekmursko prebivalstvo.

Do velikih razlik prihaja v videzu starejših in novejših objektov. Vsi starejši objekti, ki jih je sicer že malo in so delno opuščeni, so pritlični; višini stanovanjskega in gospodarskega dela poslopja sta enaki. Čez nekaj let bo tradicionalni kmečki dom, tako po funkciji kot po fiziognomiji, ob sedanjih tendencah povsem izginil.

Novi stanovanjski objekti, ki v gabaritu naselja že prevladujejo, so visoko pritlični in enonadstropni. Po višini izstopajo cerkev, nekaj objektov okrog nje, npr. nova občinska stavba, ki je dvonadstropna ter turistično-hotelski kompleks. Nove gradnje so opremljene z elementi, ki so tradicionalnemu prekmurskemu domu tuje: s terasami, balkoni ter velikimi okni, veliko steklenih površin je tudi na občinski stavbi. Grajene so iz materialov, ki jih nudi gradbena industrija, predpisujejo jih arhitekti. Velikokrat si dodatne materiale ter elemente omislijo kar lastniki sami.

Večina stanovanjskih objektov je bila zgrajena v zadnjih petindvajsetih letih. Tudi precej kmečkih domov in gospodarskih poslopij je po obnovi dobilo urbani videz. Največkrat so lastniki stari dom popolnoma porušili in na njegovem mestu zgradili novega, lepšega in modernejšega. Ustreznega odnosa do kulturne gradbene tradicije našega podeželja bi se lahko naučili pri sosednjih Avstrijcih, kjer obnovljenih kmečkih domov ne manjka.

Slika 24: Kmečki dom 2. (Foto: B. Benko, 2007).

Hiša na sliki je bila izgrajena leta 1902, lastnik je bil eden najbogatejših kmetov v Moravcih. Hišo krasijo figure, celotna hiše je zidana (zidovi so debeli 60 cm) in podkletena. Podobne hiše najdemo na desnem bregu reke Mure, medtem ko so na prekmurski strani redke.

Slika 25: Nov stanovanjski objekt je opremljen z elementi, ki so tradicionalnemu prekmurskemu domu tuje (terase, balkoni,...).

4.2.2 Nepozidane površine

V naselju so še obsežne nepozidane površine z agrarno funkcijo. Del funkcionalnega območja kmečkih gospodarstev so t. i. "ogradi"⁵, kamor kmetje spravljajo kmetijske pridelke. V ogradu so velikokrat gnojišča, silosi, drva in čebelnjaki. Ograd ima funkcijo travnika ali pašnika in tudi ekstenzivnega sadovnjaka.

Nove stavbe "ograda" nimajo. Hiše so pomaknjene proti sredini parcele. Med ulico in hišo so ponavadi negovane travne površine in pritlikavo smrečje.

Parkovnih površin v naselju ni. Zdravilišče je za potrebe gostov uredilo sprehajalne poti v gozdu ob Lipnici. Ob zdravilišču se razprostira golf igrišče.

⁵ ogradi – to so velike proste površine, ki služijo za pašo, odlaganje pridelkov in druga kmetijska opravila.

Precejšen je tudi obseg nepozidanih površin z urbano funkcijo. Med regionalno cesto in hotelsko-turističnim kompleksom je veliko parkirišče. Manjša parkirišča so tudi pred trgovino in gostinskimi objekti; deloma so to funkcijo prevzela razširjena dvorišča.

Slika 26: Golf igrišče (Foto: B. Benko, 2007)

4.3 MORFOLOŠKA ANALIZA (PRILOGA 3)

A – staro vaško jedro

V Moravskih Toplicah ni izrazitega starega vaškega jedra, ker so bili včasih objekti razporejeni vzdolž komunikacije. Najstarejši objekti so formirani vzdolž komunikacije (regionalne ceste Martjanci-Dobrovnik). To so evangeličanska cerkev z župniščem, starejše hiše in stara trgovina, v kateri je zdaj cvetličarna.

A1 – širitev naselja ob vaškem jedru

Naselje Moravske Toplice se je dopolnjevalo vzdolž komunikacije. Stare hiše so prenovili ali pa podrli in zgradili nove. V to morfološko enoto spadajo individualne hiše, hiše z oddajo sob za turiste.

A2 – strnjeno naselje

Ob vaškem jedru se je izoblikovalo strnjeno naselje, to pa zaradi dejstva, ker na nasprotni strani regionalne ceste leži zdravilišče. Na tem območju je prišlo do zgostitve storitvenih dejavnosti (pošta, banka, gostinski objekti, sobe za oddajo, frizerski salon itd.) ter upravnih funkcij (občinska zgradba). V tej morfološki enoti so objekti postavljeni v strnjeno celoto in od tu tudi oznaka strnjeno naselje.

V zaselku Lešče so predvsem individualne hiše, zasledimo pa tudi nekaj kmetij.

A3 – širitev naselja ob komunikaciji

Naselje ob komunikaciji v Sp. Moravcih je bilo pozidano kasneje in precej redko. Vzrok je bila občasna poplavljenost tega območja. Najverjetneje so prebivalci območje dvignili z umetnim nasipavanjem nad poplavno območje. Zaradi visoke podtalnice tudi danes stanovanjske hiše tukaj v glavnem niso podkletene.

V Zg. Moravcih se je naselje širilo ob komunikaciji z namenom, da bi se rodovitna zemlja uporabila za obdelovalne površine.

C – gasilski gom

Gasilski dom leži ob zaselku Lešče in je nekoliko oddaljen od središča naselja.

D – samostojne kmetije

V naselju Moravske Toplice ni veliko kmetij. V Sp. Moravcih je kmetij zelo malo, več pa jih zasledimo v Zg. Moravcih, gre predvsem za samotne kmetije. Kmetije so ostale od preteklih rodov.

E – razpršena gradnja

Tu gre predvsem za mešano strukturo objektov po oblikovalskih in funkcijskih kriterijih. Morfološko območje je namreč splet individualne zazidave, kmetijskih gospodarstev, turističnih dejavnosti itd. Precej razpršenih objektov zasledimo v Zg. Moravcih. Do objektov, ki so razpršeni, pa vodijo dovozne poti.

4.4 PROMETNA ANALIZA (PRILOGA 4)

Glava cestna povezava vodi neposredno skozi središče naselja. Že od nekdanj ima ta cesta velik pomen, saj je povezovala Gornjo Radgono in Lendavo. V preteklosti je imela vlogo glavne oskrbovalne in trgovske poti med Gornjo Radgono in Lendavo. Danes je sicer le-ta velik del razbremenjena zaradi novejšje povezave med Gornjo Radgono-Beltinci-Lendavo. Vendar je cesta še vedno precej obremenjena zaradi velikega števila dnevnih migracij prebivalcev iz drugih krajev, ki gredo na zaposlitev v Moravske Toplice, v Mursko Soboto in njeno okolico. Večjih težav s prometom v naselju nimajo. Prebivalcem v Zg. Moravcih predstavljajo veliko težavo dnevni migranti, ki pogosto z neprilagojeno hitrostjo ogrožajo varnost domačinov. Omenjene težave so večje in bolj pereče ob dejstvu, da v naselju niso primerno urejene površine za pešce in kolesarje. Pločniki so urejeni v Spodnjih Moravcih, v Zgornjih Moravcih pa ni pločnikov in kolesarske steze, ki bi povezovala spodnji del naselja z zgornjim delom. Poleg glavnih cest omrežje tvori še množica lokalnih cest, kolovozov in peš poti. Vse ceste so asfaltirane.

Mirujoči promet

Ob javnih površinah in hotelsko-turističnih objektih so parkirišča ustrezno urejena in dovolj velika. V Sp. Moravcih so urejena avtobusna postajališča, v Zg. Moravcih avtobusi ustavljajo ob cesti in s tem ovirajo promet.

Slika 27: Urejeno avtobusno postajališče v Spodnjih Moravcih. (Foto: B. Benko, 2007)

4.5 VIZUALNA ANALIZA (PRILOGA 5)

Vizualna analiza je ena najpomembnejših kart analitičnega dela. Lahko bi jo šteli k predlogu ureditve, saj z njo že nakazujemo smernice urejanja prostora. Vrednoti kvalitetne elemente v prostoru. Te kvalitetne elemente je potrebno ohranjati oziroma jih ustrezno vrednotiti in poudarjati.

V naselju Moravske Toplice se pojavljajo naslednji kvalitetni elementi:

- pomembna vozlišča,
- pomembni objekti,
- pomembne in manj pomembne dominante (pozitivna, negativne),
- pogledi,
- cerkev,
- hoteli in ostali pomembnejši objekti, ki vplivajo na oblikovanje kvalitetnih mikroambientov,
- kvalitetni odprti prostori, vizure itd.

Naselje se nahaja ob glavni cesti, vstop vanj je možen iz treh smeri: iz Martjancev, iz Tešanovcev in v Zg. Moravce iz Fokovcev in Suhega Vrha. Cesta je najpomembnejši element v prostoru, ki kaže glavno os, ob kateri so skoncentrirane najpomembnejše dejavnosti. Zg. Moravci se nahajajo na nagnjenem terenu, kjer je poljedelstvo težko, zato je na površinah veliko vinogradov, ekstenzivnih sadovnjakov in nekaj travnikov.

Slika 28: Mrliška vežica – prostorska dominantna.

(Foto: B. Benko, 2007)

Lepo urejen objekt v Zgornjih Moravcih je mrliška vežica, ob njej se razprostira lep razgled na celotne Zg. Moravce in sosednje naselje Suhi Vrh. Zraven omenjenega objekta se nahaja počitniška hiška, ki je v zelo slabem stanju in je potrebna prenove.

Slika 29: Pogled na naselje z golf igrišča.

Slika 30: Pogled iz naselja na Sončni park
hotel VIVAT.

(Foto: B. Benko, 2007)

4.6 ZEMLJIŠKOPOSESTNA STRUKTURA IN PARCELNA RAZDROBLJENOST

Po podatkih Geodetske uprave Murska Sobota je ob koncu leta 1992 k.o. Moravske Toplice merila 860.5 ha. Na zasebni sektor je padlo 672.74 ha (78 %) in na družbenega 187.77 ha (22 %). Kmetijski rabi je bilo namenjenih 778 ha (90 % vseh površin); od tega je gozd zavzemal 196 ha površin.

Leta 1986 je bila v Moravskih Toplicah na 401 ha površin opravljena komasacija, hkrati je bila na 148 ha izvedena melioracija.

Spremembe v socialno-posestni strukturi in v rabi po opravljenih agrotehničnih posegih pokaže primerjava leta 1983 (pred komasacijo) ter leta 1992 (po komasaciji).

Preglednica 4: Parcelna razdrobljenost po vrstah rabe in po zemljiškoposestni strukturi leta 1983.

vrsta rabe	njiva		ekst.sad.		vinograd		travnik		pašnik		gozd	
	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D
Povr./ha	293	75	31	0,5	14	0,5	140	42	8	/	190	7
št.parcel	1030	136	205	3	199	5	860	220	24	/	903	18
velik.parc/ha	0,28	0,55	0,15	0,17	0,07	0,1	0,16	0,19	0,1	/	0,21	0,39
skupna povr	368		31,5		14,5		182		8		197	
sk.št.parcel	116		208		204		1080		74		921	
velik.parc/ha	0,32		0,15		0,07		0,17		0,11		0,21	

Vir: Geodetska uprava RS, izpostava Murska Sobota.

Z – zasebni sektor, D – družbeni sektor

Preglednica 5: Parcelna razdrobljenost po vrstah rabe in po zemljiškoposestni strukturi leta 1992.

vrsta rabe	njiva		ekst.sad.		vinograd		travnik		pašnik		gozd	
	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D	Z	D
Povr./ha	316	95	28	1	13	0,14	100	21	8	/	189	7
št.parcel	637	34	199	8	169	4	528	115	72	/	833	17
velik.parc/ha	0,5	2,8	0,14	0,12	0,07	0,03	0,19	0,18	0,11	/	0,21	0,41
skupna povr	411		29		13		121		8		196	
sk.št.parcel	671		207		173		643		72		900	
velik.parc/ha	0,61		0,14		0,07		0,19		0,11		0,22	

Vir: Geodetska uprava RS, izpostava Murska Sobota.

Z – zasebni sektor, D – družbeni sektor

4.6.1 Vzroki razdrobljenosti

Takšna razdrobljenost kmetijskih posestev v Pomurju se ponavadi pripisuje madžarskemu dednemu pravu. Toda zakon o dedovanju je veljal le za svobodne ljudi; to pa so kmetije postale šele po letu 1848. v primeru oporoke zakon tudi ni dovoljeval delitve celotne kmatije, temveč največ do četrtrine njene velikosti. Ostalo vrednost se je izplačevalo; to je bil eden od vzrokov, ki je Prekmurce silil v svet za zaslužkom. Le v primeru, če oporoka ni bila narejena, je bila razdeljena celotna kmetija⁶.

Vzroki za razdrobljenost so predvsem v naseljevanju poljskih delavcev v 18. stoletju, ki so jih zaradi potreb po delovni sili pri pridelavi žit naseljevali madžarski veleposestniki.

Primerjava velikosti parcel v k. o. Moravske Toplice in k. o. Bunčani, ki ležijo na drugi strani reke Mure v nekoč avstrijskem delu, kjer razdrobljenost ni takšna, kaže, da povprečna velikost parcel v M. Toplicah le neznatno presega velikost parcel v Bunčanih: v M. Toplicah

⁶ Grafenauer B., (1961): O turški oblasti in nastanku drobne zemljiške posesti v Prekmurju, Pomurski Slovenci v Zgodovini, Zbornik razprav o posebnih potezah zgodovinskega razvoja Prekmurja, M. Sobota.

29 a in v Bunčanih 27,3 a, čeprav je bila komasacija v Moravskih Toplicah že izvedena, v Bunčanih pa še ne⁷.

4.6.2 Učinki komasacije in hidromelioracije

Posledica komasacije so najbolj opazne pri zmanjšanju posestne razdrobljenosti. Število parcel, namenjenih kmetijski rabi, se je zmanjšalo za 38 %, povprečna velikost parcel pa se je povečala iz 0,21 ha v letu 1983 na 0,29 ha v letu 1992. Ker je komasacija zajela v glavnem njivske, delno tudi travniške površine, se je razdrobljenost najbolj zmanjšala v omenjenih kategorijah, povprečno povečanje njivskih površin je skoraj dvakratno. Na travnikih je bila opravljena tudi hidromelioracija. Ker je komasacija zajela le 66 % obdelovalnih površin v k. o. (brez gozda), je povečanje parcel na komasiranem območju še znatnejše. Hkrati so opravljeni agrotehnični ukrepi povzročili spremembe v rabi zemljišča. Za 43 ha so se povečale njivske površine, travniške površine pa so se zmanjšale (glej preglednici 4 in 5). Površine, namenjene ostalim vrstam rabe, so doživele le neznatne spremembe. Povečanje njivskih površin je šlo v celoti na račun zmanjšanja travniških površin. Po podatkih Geodetske uprave Murska Sobota so se v k. o. Moravske Toplice za približno 25 ha povečale neobdelane površine.

Posledice melioracije so mnogovrstnejše (S. Deznik, 1988): povečana vetrovnost, izginotje rastlinskih in živalskih vrst, zmanjšana vizualna privlačnost prostora, izgubljena samočistilna sposobnost vode v vodotokih itd.

⁷ Belec B., (1990): Razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistentni dejavnik inovacijskih procesov v kmetijstvu na primeru Murskega polja, Znanstvena revija št. 2, str 209-229, Maribor.

IV. RAZVOJ SLOVENSКИH ZDRAVILIŠČ

5 ZGODOVINSKI RAZVOJ SLOVENSКИH ZDRAVILIŠČ ROGAŠKA SLATINA, DOBRNA, LAŠKO IN RADENCI

5.1 ZDRAVILIŠČE ROGAŠKA SLATINA

Staro (nemško) ime: Sauerbrun

Rogaška Slatina je bila že zgodaj naselje. Prvič je bila omenjena leta 1141. Omenjen je bil studenec z marmornim kamnom; studenec naj bi bil eden izmed rogaških vrecev. Leta 1676 je bilo ob vrelcu že postavljeno prvo gostišče za bolnike. V tem času so začeli vrelce natančneje preiskovati in ugotavljati njihove sestavine, med tem pa so v Rogaško Slatino prihajali na zdravljenje tudi že odličnejši gostje, kot npr. eden izmed grofov Zrijinskih.

Lastniki vrecev so bili domačini, ti so bili nenehno sprti med sabo, zato so izvir prodali. Tedanji deželni grof Ferdinand Attems je sklical komisijo, ki si je ogledala položaj in poskrbela za primerno ureditev vrecev, kot tudi za namestitvev gostov. Izdelali so tudi prvi situacijski načrt zdravilišča. Načrt je zelo zanimiv. Okrog osrednjega vrelca – današnjega Templja so bile navidez neorganizirano razporejene stavbe tedanjih zemljiških lastnikov Dietricha, Jemenška in Tambosco – Orizka. V resnici je bila to majhna vas s tremi gospodarji, ki so se postrani ukvarjali s prodajo slatinske vode in oskrbo gostov. Zato je imel vsak gospodar poleg osrednje stavbe, ki so jo rabili za domače kmetijsko gospodarstvo in za potrebe gostov, še druge stavb. Ob kaščah, skednjih in hlevih za živino so se vrstile vozarice za kočije gostov, konjušnice, kegljišča, skladišča za slatinsko vodo in drugo.

Leta 1803 so prevzeli upravo Rogaške Slatine deželni komisarji, za zdravilišče je nastopila nova doba. Začelo je izgubljati svojo staro podobo, nove stavbe so nastale pa novem načrtu, ki je dal Rogaški Slatini prvo organizirano podobo. Prvo obdobje načrtnega razvoja Rogaške Slatine je bilo končano.

Zdravilišče se je zelo razvilo. Dr. Fröhlich omenja v svojem poročilu, da je v letih 1808-1826 v Rogaški slatini prenočilo komaj od 20 do 25 gostov dnevno, po letu 1830 pa v eni sezoni več kot 700 gostov. Ob takšnem prometu tedanja skromna zasnova zdravilišča ni zadoščala, zato so potrebe po novih objektih iz dneve v dan naraščale.

Leta 1836 je prevzel upravo zdravilišča dr. Sock, ki je dal Rogaški Slatini današnjo podobo. Izdelal je novo urbanistično zasnovo. Zdravilišče se ni moglo širiti v obe smeri dolin, proti severu, saj bi tako izgubilo svojo organsko sklenjenost in zaokroženost. Širilo se je lahko samo proti jugu, kjer je bil še precejšen kos ravnice neizrabljen.

Leta 1846 pozidajo drugi Zdraviliški dom. V zdravilišče so prihajali gostje ne le iz bližnjih dežel: Avstrije, Italije in Madžarske, temveč tudi iz Anglije, Francije, Rusije, Egipta.

Slika 31: Kataster iz leta 1824 za Rogaško Slatino – na karti za Tržišče.

(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

Stavbni razvoj zdravilišča pa se še dobro stoletje ni zaustavil. Nenehno so rasle nove stavbe, med njimi tudi gledališče, ki pa niso spremenile urbanistične zasnove, ampak so se vanjo vraščale. Tok življenja se v Rogaški Slatini ni več ustavil. Zidali so nove objekte, ki so se podrejele že utrjenemu urbanističnemu načrtu in prilagajali danemu okolju. V prostoru so se pojavili tudi drugačni objekti, ki so nasilno pretrgali staro zasnovo gradnje. Kljub temu pa

je Rogaška Slatina vse do danes ohranila najodličnejše primere klasične arhitekture na Slovenskem. Leta 1912 je bil ponovno zgrajen Zdraviliški dom s kristalno dvorano. Slovenski dom je leta 1938 postavil arhitekt Vinko Glanz, ki je zasnoval tudi spomenik narodnoosvobodilnega boja. Arhitektura se s stavbami lepo ubira, je pa značilen primer arhitekturnih snovanj novejšega časa. V Rogaški Slatini je bila leta 1952 narejena prva globinska vrtina v Sloveniji. Zgrajeni objekti: leta 1964 Terapija, leta 1967 Pivnica, leta 1973 hotel Donat in leta 1983 Sava. Zdravilišče se je na osnovi mineralne vode Donat Mg razvilo v največje in najbolj znano slovensko zdravilišče.

Ponudba naravnih zdravilnih objektov je bila leta 1992 dopolnjena s termalno vodo in leta 1998 razširjena z bazenskim kompleksom Terme.

Slika 32: Zdraviliški dom (Vir: Stopar I.: Rogaška Slatina).

Slika 33: Grand Hotel Rogaška.

Slika 34: Panoramski pogled na
Zdravilišče Rogaška Slatina.

(Vir: www.zdravilisce-rogaska.si)

5.1.1 Morfološka analiza naselja Rogaška Slatina (PRILOGA 6)

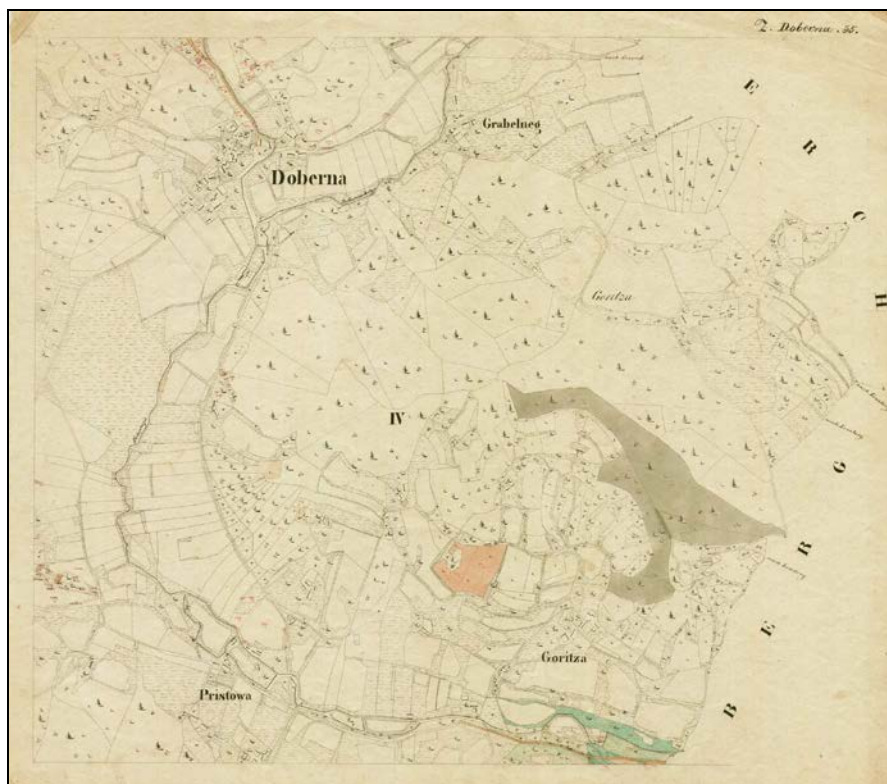
Značilna oblikovanost terena je narekovala morfologijo naselja. Naselje se je začelo izoblikovati ob cesti in železniški progi Grobelno-Rogatec. Tu se je izoblikovala morfološka enota – A . V to morfološko enoto spadajo starejši objekti, ki so jih nekaj obnovili in so ohranili staro obliko. Naselje Rogaška Slatina se je dopolnjevalo ob že izgrajenih objektih. Za morfološko enoto – A1 so značilne predvsem individualne hiše in nekaj večstanovanjskih hiš. Ob starem jedru so se začeli razvijati objekti, ki so predvsem namenjeni zdraviliškemu turizmu in rekreaciji (morfološka enota B). Znotraj tega območja se je izoblikovalo večje število hotelov, restavracij in objektov, namenjenih rekreaciji. Nekaj starih hotelov znotraj tega območja so obnovili in dogradili, vendar so ohranili stari tradicionalni izgled. V morfološko enoto C spadata dve osnovni šoli s športnim igriščem in srednješolski center z zelo znano Srednjo steklarsko šolo Rogaška. V bližini srednješolskega centra se nahaja tudi dijaški dom, ki je predvsem namenjen dijakom, ki prihajajo od daleč. Za strnjeno naselje – A2 so značilne večstanovanjske in individualne zgradbe. V tej morfološki enoti so objekti postavljeni v strnjeno celoto in od tu se tudi imenuje strnjeno naselje. Na tem območju zasledimo: pošto, banko, zlatarno, dom upokojencev, lekarno, trgovine in večja nakupovalna središča, ki so locirana predvsem na obrobju poselitve. Ob železniški progi so postavili tudi polnilnico mineralne vode Donat Mg, ki je omogočala boljši transport. V morfološko enoto E spadajo objekti Steklarne Rogaška in objekti drugih storitvenih in obrtnih dejavnosti. Morfološko območje D (razpršena gradnja) je spet individualne zazidave, zasledimo pa še nekaj kmetijskih gospodarstev, počitniških hišic ...

5.2 TERME DOBRNA

Staro (nemško) ime: DOBERNA

Dobrnške toplice se prvič omenjajo leta 1403, pozneje leta 1502 v krškem urbariju za Vitanje. Zdravilišče je doživelo razcvet s prihodom družine Gačnik. Leta 1624 so zgradili prvo zdraviliško stavbo in v spomin na to vzdali v steno nad kopališkim bazenom marmorno napisano ploščo, ki je ohranjena še danes. Z nastopom družine Gačnik se je za zdravilišče začelo obdobje razcveta, grad pa so zelo zanemarili.

Toplice so bile znane že daleč naokoli. Leta 1809 se je tu zdravilo na stotine vojakov, ranjenih v francosko-avstrijskih bojih.

Slika 35: Kataster iz leta 1825 za Terme Dobrna.

(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

Leta 1814 je zdravilišče prevzel Kajetan, ki je podrl stari Gačnikov zdraviliški dom in pozidal novega, ki ga je povezal s stanovanjskima kriloma, pa tudi v zdravilišču je marsikaj preuredil. Leta 1850 je zdraviliški zdravnik izdal prvi turistični vodnik o toplicah. V njem opisuje zdravilne lastnosti termalne vode, govori o primerkih nenavadnih ozdravljenj, pa tudi o ugodnostih, ki jih lahko uživajo gostje.

V letu 1858 se je za zdravilišče pričelo novo obdobje vzpona. Leta 1862 so zgradili Gosposko hišo, leta 1872 Švicarijo in v tem času so uredili še mnogo drugih stavb. Takšna je v temeljnih potezah ostala zasnova zdravilišča do današnjih dni.

Med prvo svetovno vojno je bil v toplicah vojaški lazaret, leta 1919 so prišli pod mariborsko oblast, nato leta 1929 pod oblast takrat ustanovljene Dravske banovine. Med obema vojnama je zdravilišče doživelo več prezidav, med zadnjo vojno in vse do leta 1946 je bila tu vojaška bolnišnica. Po vojni so toplice spet začeli uporabljati v zdraviliške namene.

Po vojni se je zdraviliška dejavnost v Dobrni silno razmaknila in postala množična. Če so leta 1870 prvič zabeležili 1000 gostov, je bilo 100 let pozneje že 8392 gostov. Zaradi nagle rasti zdravilišča s posameznimi posegi v stavbe niso bili več kos razvoju, zato so leta 1979 na zelenici med naseljem in zdraviliškim kompleksom pozidali nov, moderen hotel s termalnim plavalnim bazenom, kavarno in drugimi pomožnimi prostori.

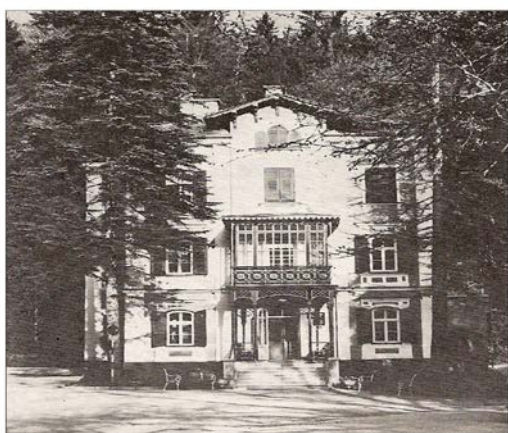
Vzporedno z zdraviliščem se je v okrilju gradu razvijalo tudi naselje Dobrna, ki se je stisnilo v pobočje hriba z župnijsko cerkvijo in izoblikovalo trikotni trg. Pozneje, ko se je pomen Dobrne kot zdravilišča povečal, so začele nastajati zidane hiše. Zidane hiše imajo modernizirano podobo in so še tu in tam ohranile kak star arhitekturni detajl, oboke ali kamnit portal. Naselje ni nikoli doseglo stopnje kompaktne pozidanosti, ki oblikuje trge in mesta. Še vedno je zanj značilna nevezana razvrstitev nadstropnih hiš, posejanih po cestnih krakih in gručasto zgoščenih ob njihovem stičišču.

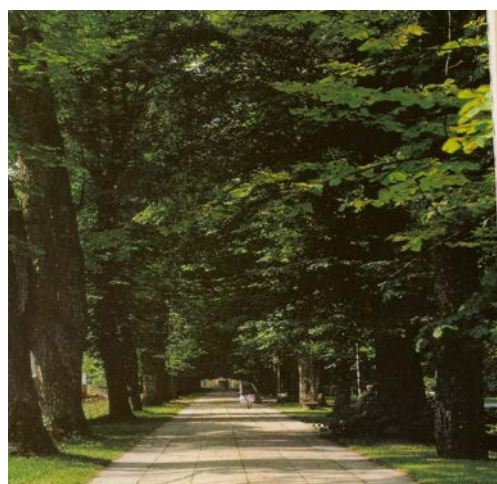
Slika 36: Zdraviliški dom (Vir: Dobrna).

Slika 37: Prenovljeni Zdraviliški dom z gredicami in vodomedom v ospredju. (Vir: Dobrna)

Slika 38: Zdraviliška uprava (Vir: Dobrna).

Slika 39: Zdraviliški park (Vir: Dobrna).

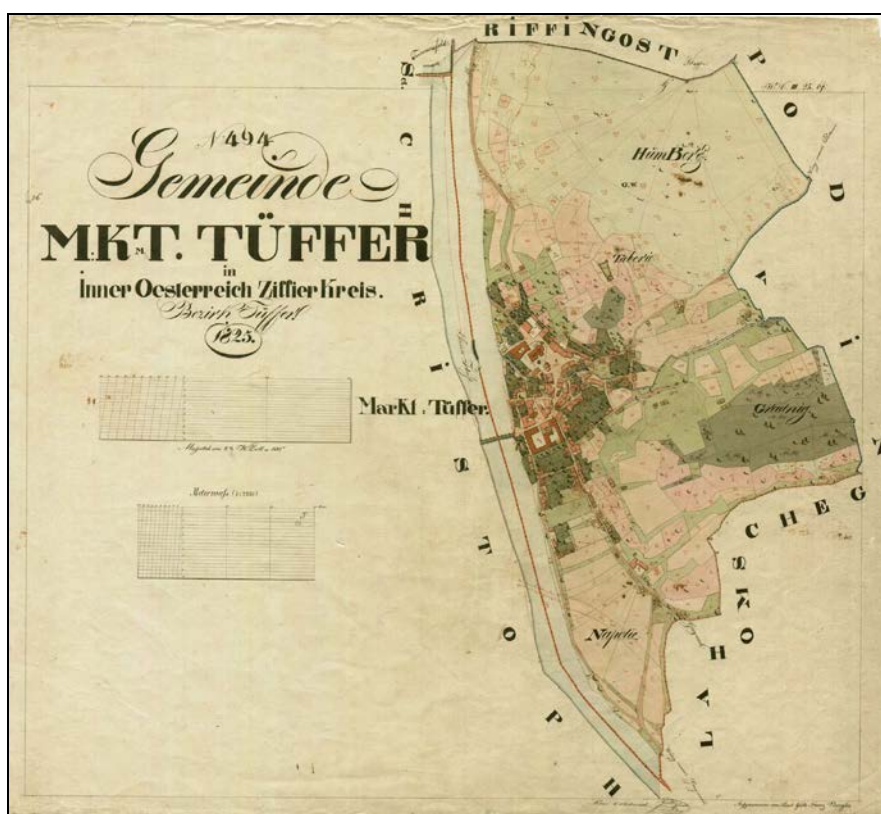
5.2.1 Morfološka analiza naselja Dobrna (PRILOGA 7)

Prvotno se je poselitev stisnila v pobočje hriba z župnijsko cerkvijo in izoblikovala trikoten trg. Izoblikovalo se je vaško jedro – A z nekaj hišami, ki so do danes ohranile stare elemente gradnje (oboče, kamnit portal ...). Naselje se je širilo ob vaškem jedru in komunikaciji (morfološka enota A1). V morfološki enoti B je osnovna šola s šolskim igriščem. Središče naselja ima v morfologiji poseben pomen. V njem naj bi bili združeni značaji naselja, njegov družbeni in gospodarski pomen. Vsako naselje ima svoje središče, kjer potekajo dejavnosti, pomembne za celotno naselje. Pretežni del poselitve danes predstavlja morfološka struktura A2, ki je sestavljena iz dveh delov, in sicer del objektov poteka ob cestni komunikaciji in del objektov poteka ob vodni komunikaciji – potoku Dobrnica. Tu gre za mešano strukturo objektov po oblikovalskih in funkcijskih kriterijih. Morfološko območje A2 je individualne pozidave, nekaj kmetijskih gospodarstev, obrtne dejavnosti itd. V morfološko enoto C spadajo objekti, namenjeni zdraviliškemu turizmu in rekreaciji. Zdraviliški objekti so bili od naselja ločeni. Vendar so na zelenici med naseljem in zdraviliškim kompleksom zgradili nov, moderen hotel in tako povezali zdravilišče z naseljem. Razpršena gradnja – D zajema predvsem stanovanjske in pomožne objekte. Do objektov, ki so razpršeni po naselju, vodijo dovozne poti.

5.3 ZDRAVILIŠČE LAŠKO

Staro (nemško) ime: TÜFFER

Leta 1852 je inžiner Leopold Rödel dal zajeti vrelec in zgradil leseno kopališče. Rödel je zase, za svoje naslednike in vse Laščane določil polovično ceno vstopnic za vse čase, vendar so Laščani to pravico izgubili na sodišču. Izvrtali so tri vrelce: cesarjev, Franjev in Jožefov, ki brizgajo iz skalnih razpok termalnomineralno vodo. V leseno kopališče so prihajali že prvi gostje. Leta 1853 so odprli zidan kopališki bazen, ki je bil 8 m dolg, 5 m širok in 1,5 m globok. V istem letu je bilo zgrajeno tudi kopališko poslopje in gostišče.

Slika 40: Kataster iz leta 1825 za Laško.

(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

S strokovnimi analizami so v laški termalni vodi ugotovili precej kalcijevega karbonata, fosforne in kremenčeve ter celo nekaj proste ogljikove kisline. Leta 1855 je Rödel kopališče prodal novemu lastniku Ivanu Schullerju, vendar tudi on ni bil kos zdravilišču, zato ga je na licitaciji kupil dr. Lorenz von Stein. V tem času je kopališče že dobilo značaj zdravilišča, saj so že pripravljali različne železove in žveplove ter dišeče kopeli, ki so bile začinjene z izvlečki smrekovih iglic.

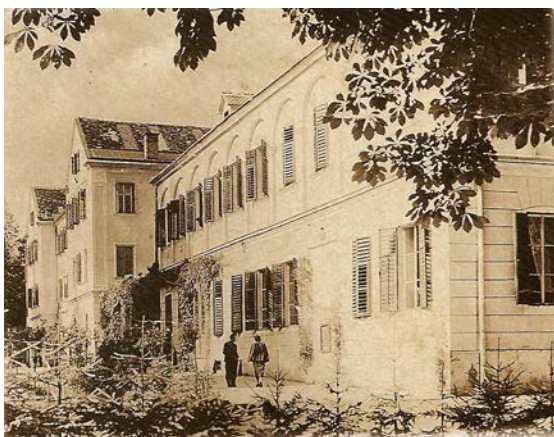
Leta 1879 je zdravilišče prodal delnemu solastniku Teodoru Gunklu. Gunkel je zdravilišču povrnil slavo in pojemajoč ogled, s tem se je tudi povečalo število gostov. Leta 1914 je zdravilišče služilo vojaškim oblastem. V zdravilišču so nastanili ranjence, ki jih je bilo vse več. Park ob zdravilišču se je spremenil v vojaški tabor, v njem so posekali dragocena drevesa za kurjavo. Po vojni in vse do leta 1923 so toplice obnavljali in jih istega leta tudi slavnostno odprli. Kopališče se je leta 1930 začelo spreminjati v zdravilišče, sprejemati so začeli bolnike – zavarovalnic in samoplačnike. Največje delo, ki so ga opravili, je potekalo v letu 1936. Takrat so popolnoma zajeli in izboljšali obstoječe vrelece, število pacientov je od leta 1936 do druge svetovne vojne strmo naraščalo.

V jeseni leta 1943 so v zdravilišče namestili ranjence, zdraviliški park je po dveh desetletjih ponovno postal prostor za vojaško urjenje. Ponovila se je turobna podoba razmer od konca prve svetovne vojne. Po vojni v začetku niso sprejemali pacientov, ampak so zdravili partizanske ranjence. Leta 1953 je bil ustanovljen Zavod za medicinsko rehabilitacijo invalidov Laško.

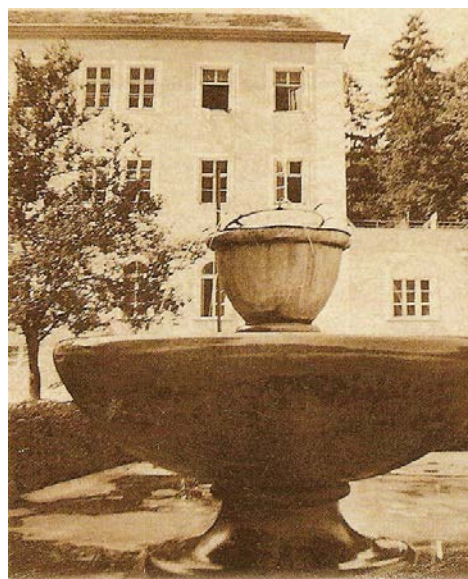
V letih 1964-1968 so potekale obsežne geološke raziskave in vrtnanja. Na kopališkem območju so našli nove vrelece. Iz novih vrelcev so črpali termalno vodo, ki je bila za eno do tri stopinje celzija toplejša kot dotedanji štirje izviri.

Leta 1972 se je začela gradnja nove kopališke stavbe, v kateri so sodobnejši hotel, pokrit kopalni bazen, fizioterapevtski prostori ... Hotelske in bolniške sobe so postopoma izboljševali in dvignili na višjo kakovostno raven – pravzaprav je v zdravilišču neprestano nastajalo nekaj novega. V zdravilišču niso pozabili na ohranjanje zdravja, zato so zgradili savne, fitnes center s sodobnimi razgibalnimi napravami.

V obdobju 1997-1999 se je z ureditvijo bazenov na prostem ter s prenovo pokritega bazena in nastanitvenih zmogljivosti usmerjalo tudi v zdraviliški turizem.

Slika 41: Stari hotelski kompleks.

Slika 42: Črpališče v obliki paviljona.

Sliki 43, 44 : Prenovljeni bazenski kompleksi.
(Vir: Zdravilišče Laško: za zdravje in oddih – nekoč in danes.)

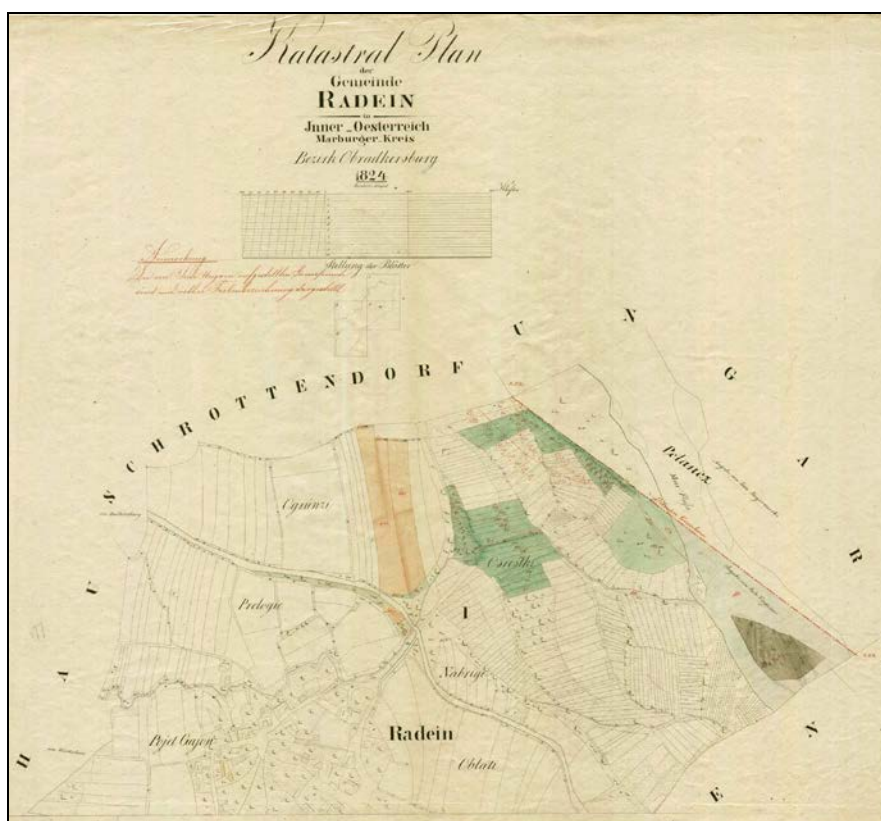
5.3.1 Morfološka analiza naselja Laško (PRILOGA 8)

Staro vaško jedro – A se je izoblikovalo ob železniški progi Celje-Ljubljana. V tej morfološki enoti zasledimo nekaj individualnih hiš, ki so zelo stare; nekatere so potrebne tudi prenove. Naselje se je širilo na tistih mestih (morfološka enota A1), kjer zasledimo individualne in večstanovanjske stavbe. Na levem bregu reke Savinje (in železniške proge) pa se je izoblikovalo strnjeno naselje – A2. Tu zasledimo: Dom upokojencev, Zdravstveni dom, individualne stavbe in območja večstanovanjskih stavb. V spodnjem delu naselja zasledimo precej industrijskih objektov (morfološka enota D), med katerimi je zelo pomembna Pivovarna Laško, ki je poleg Zdravilišča pripomogla k večji prepoznavnosti kraja. Tudi celotno območje, ki je namenjeno zdraviliški dejavnosti, je na desnem bregu reke Savinje – morfološka enota C.

5.4 ZDRAVILIŠČE RADENCI

Staro (nemško) ime: RADEIN

Leta 1833 je Karl Henn odkril slatinski vrelec v Radencih in tako je leta 1869 začel polniti slatino v steklenice. Zazidal je tudi osnovo današnjega zdravilišča: Anin dom, Karlov dom. V obeh so bila v nadstropju stanovanja, v pritličju pa pisarna, gostilna in skladišča.

Slika 45: Katester iz leta 1825 za Radence.

(Vir: <http://www.arhiv.gov.si/>)

Pa Karlovi smrti je vrelec prevzel njegov najmlajši sin. Najprej je dokončal stavbe, ki jih je začel zidati njegov oče: Zdraviliški dom in Kopalniški dom, ki še danes sestavlja srednji del hotela Terapija. V letu 1882 je zmogljivost turistične ponudbe znašala 12 sob s 14 posteljami; to leto velja za začetek radenske zdraviliške dejavnosti.

Leta 1890 so Radenci kot zdraviliški kraj in slatinsko podjetje dobili sodobno prometno povezavo s takratnim velikim svetom. Železniški promet je omogočil gostom ugodnejše potovanje, slatini pa neposrednji dostop na avstrijsko in druga tržišča.

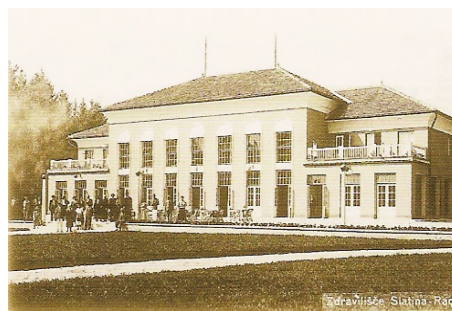
Število zdraviliških gostov je bilo do prve vojne skromno. Leta 1882 so našeli 79 gostov, leta 1888 okrog 200 gostov, v letih 1912 in 1913 pa 360 gostov. Seveda pa je treba vedeti, da je bil zdraviliški turizem takrat sezonski, kot je še danes letovanje na morju ali zimska sezona za smučanje. V drugi polovici tridesetih let so bile zgrajene pitna dvorana in kavarna ter razširjena Ljubljanski dom in Terapija. Ko se je začela prva svetovna vojna, je zdravilišče še nekaj časa obratovalo, vendar so ga leta 1916 zaprli, v zdraviliških sobah pa so namestili begunce. Leta 1920 so zdravilišče ponovno odprli.

Leta 1932 je zdravilišče dobilo obnovljeno in izpolnjeno zaščitno listino svojega vrelnega področja. Proizvodnja slatine je iz leta v leto zelo naraščala, manj skokovito je bilo naraščanje števila gostov v zdravilišču. V času druge svetovne vojne je zdraviliško-turistična dejavnost povsem zamrla. Zdravilišče je zasedla nemška vojska, kjer so se zdravili predvsem nemški oficirji. Zdraviliška dejavnost se je obnovila šele v pozni jeseni leta 1945.

Enakomerno sta s slatino napredovali tudi zdraviliška in turistična dejavnost. Leta 1964 je bil dograjen Zdraviliški dom, veliko turistično pridobitev je predstavljal odprti olimpijski bazen s športnim igriščem in v njegovi neposredni soseščini urejeno vikend naselje z 20 bungalovi. Preurejeni sta bili tudi Kavarna in Ljubljanski dom. Posebej pomembna za razvoj turizma je bila Gostinska šola, odprta leta 1962. Z gradnjo hotela Radin leta 1971, se je začela velikopotezna širitev nastanitvenih kapacitet. Marca 1975 odprta nova Terapija z odprim bazenom (osnova današnjih Term), leta 1980 odprt Miral. Med novejših pridobitev na tem področju spadajo leta 1996 izpopolnjene Terme Radenci, razširitev tedanjega bazenskega kompleksa s termalnim in ogrevanim bazenom, z vodnimi masažami in savno. Zdravilišču sta priznana kot naravna zdravilna dejavnika tudi mikroklima in termalna voda.

Slika 46: Hotel Terapija.

Slika 47: Kavarna v novem delu parka.

(Vir: Zgodba o Radenski)

Slika 48: Panoramski pogled na Zdravilišče Radenci.

Slika 49: Notranji in zunanji bazenski

(Vir: www:terme-radenci.si)

5.4.1 Morfološka analiza naselja Radenci (PRILOGA 9)

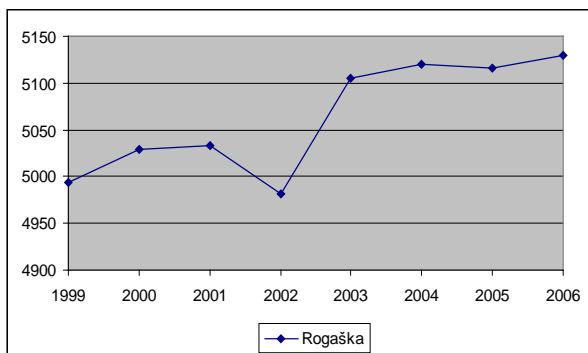
A – vaško jedro se je izoblikovalo ob regionalni cesti in železniški progi Gornja Radgona-Ljutomer. Železniška proga se danes ne uporablja za potniški promet, ampak jo le v redkih primerih uporablja podjetje Radenska d. o. o. za prevoz blaga. Pred leti je bila to edina povezava s svetom, na kateri so prevažali radensko v druge evropske države. Najstarejši objekti na tem območju so: avtobusna in železniška postaja, stara osnovna šola, nekaj individualnih hiš in restavracija Vikend, ki je danes v zasebni lasti (pred leti so jo obnovili in je ohranila prvoten izgled). Naselje se je dopolnjevalo ob že izgrajenih objektih, morfološka enota A1. V to morfološko enoto spadajo: trgovina, večstanovanjske in individualne hiše ter poslovni prostori Radenske d. o. o, v katerih se v pritličju nahaja trgovina. Območje A3 (širitev naselja ob komunikaciji) se razprostira ob regionalni cesti Gornja Radgona-Ljutomer z namenom, da bi se rodovitna zemlja ohranila za kmetijstvo. Tu predvsem zasledimo individualne hiše in nekaj zelo majhnih kmetij. V morfološko enoto C spadajo nova osnovna šola, ki se nahaja ob stari šoli ter Srednja šola za gostinstvo in turizem. Čez cesto se nahaja dijaški dom za dijake srednje šole. V območju A2 (strnjeno naselje) so predvsem individualne hiše in nekaj večstanovanjskih stavb. Objekti, ki so namenjeni predvsem za turizem, spadajo v morfološko enoto B. To so objekti, ki so namenjeni zdraviliškemu turizmu in rekreaciji.

5.5 DAMOGRAFIJA PREBIVALSTVA V ZDRAVILIŠČIH ROGAŠKA SLATINA, DOBRNA, LAŠKO, RADENCI IN MORAVSKE TOPLICE

Preglednica 6: Gibanje števila prebivalstva v Zdraviliščih Rogaška Slatina, Dobrna, Laško, Radenci in Moravske Toplice v obdobju (1999-2006).

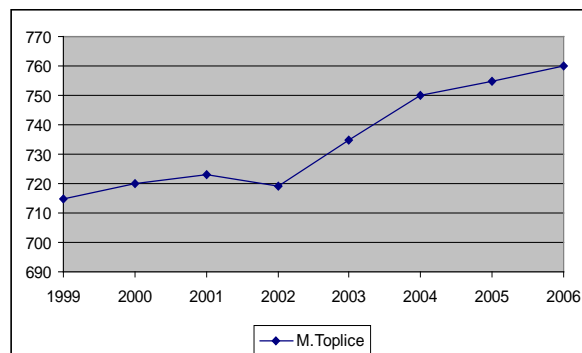
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rogaška	4994	5029	5033	4981	5105	5120	5116	5130
Dobrna	580	574	578	570	558	564	554	550
Laško	3468	3456	3476	3466	3441	3420	3429	3410
Radenci	2245	2244	2248	2213	2213	2206	2212	2196
M.Toplice	715	720	723	719	735	750	755	760

Vir: Banka statističnih podatkov (<http://bsp1h.gov.si/D2300kan/komstar.html>).

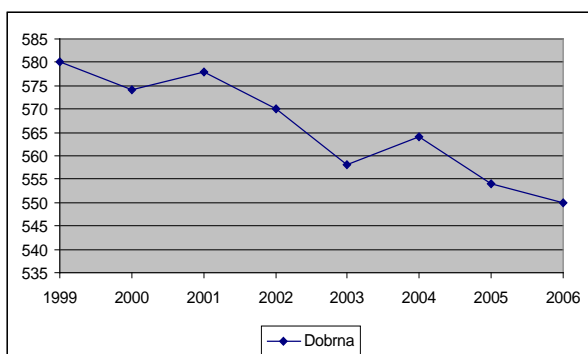
Grafikon 6: Gibanje št. prebivalstva v

Grafikon 7: Gibanje št. prebivalstva v

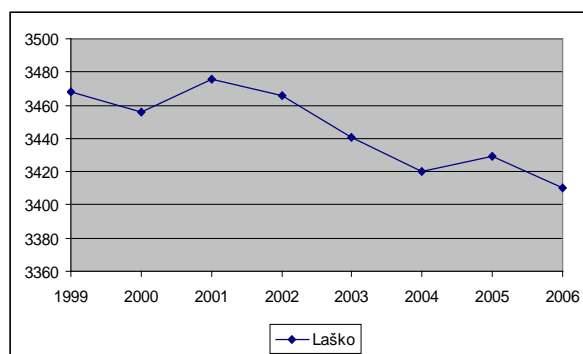

Rogaški Slatini.

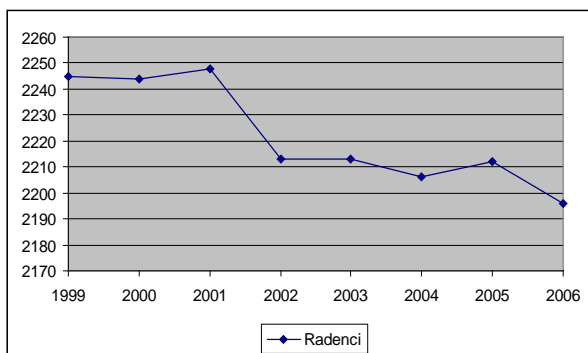
Moravskih Toplicah.

Grafikon 8: Gibanje št. prebivalstva v Dobrni.

Grafikon 9: Gibanje št. prebivalstva v Laškem.

Grafikon 10: Gibanje št. prebivalstva v Radencih.

Vir: Banka statističnih podatkov (<http://bsp1h.gov.si/D2300kan/komstar.html>).

Število prebivalcev v zdraviliških naseljih Dobrna, Laško in Radenci se iz leta v leto manjša.

Vzrokov za zmanjšanje števila prebivalcev je zelo veliko:

- stalno zmanjševanje rodnosti,
- izseljevanje prebivalcev v tujino in predvsem v druge kraje v Sloveniji, kjer je boljši zaslužek,
- zviševanje življenjske dobe prebivalstva,
- oddaljenost od univerz ...

Za vsa naselja so značilne dnevne in tedenske migracije. V dnevne so vključeni delavci, ki so zaposleni v bližnjih krajih. Tedenske migracije pa vključujejo dijake in študente, ki obiskujejo šole v Ljubljani, Mariboru in bližnjih krajih.

V zadnjem času se pojavljajo tudi remigracije. Te vključujejo predvsem domačine, ki so se odselili, doma pa so si zgradili vikende ali počitniške hišice. Ob odhodu v pokoj, se jih precej vrne, in sicer zaradi navezanosti na kraj, lepo naravo in mir.

Za Zdravilišči Rogaška Slatina in Moravske Toplice je iz grafa razvidno, da se število prebivalcev povečuje. Število prebivalcev se povečuje zaradi priseljevanja prebivalcev iz drugih krajev, ki prihajajo zaradi delovnih mest v zdraviliških kompleksih in ugodnosti, ki jih nudi posamezen kraj in njegova okolica.

5.5.1 Pregled števila turistov v zdraviliških naseljih za obdobje 1808-2004

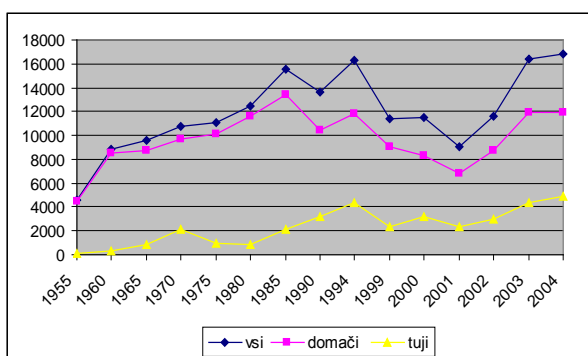
Preglednica 7: Gibanje števila turistov v Zdraviliščih Rogaška Slatina, Moravske Toplice, Dobrna, Laško, Radenci v obdobju 1808 – 2004.

	1808	1870	1880	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Dobrna	/	1000	/	4586	8881	9573	10760	11030	12419	15508
Laško	/	/	/	1225	4752	5029	5500	6834	8089	10938
R. Slatina	25	/	/	11355	19057	22720	23885	30479	34018	40363
Radenci	/	/	200	3257	4922	8652	8647	18414	17421	23486
M.Toplice	/	/	/	/	5044	10948	14721	13649	13304	17432

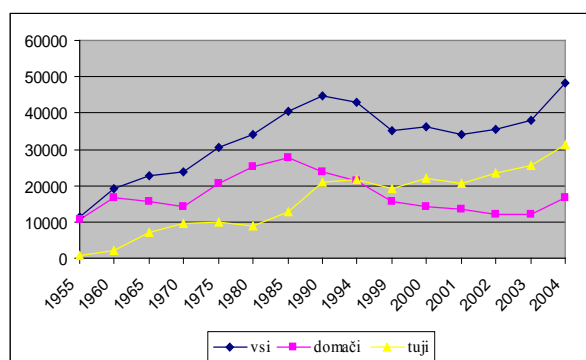
	1990	1994	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Dobrna	13633	16314	11417	11509	9090	11635	16353	16876
Laško	8553	8020	8301	10422	11713	14174	15825	15757
R. Slatina	44775	42961	34973	36082	33958	35582	37877	48167
Radenci	25651	19834	27984	31712	33600	33142	32062	32419
M.Toplice	35585	50709	54148	65566	82608	84911	84493	90052

Vir: Popis prebivalstva, Banka statističnih podatkov.

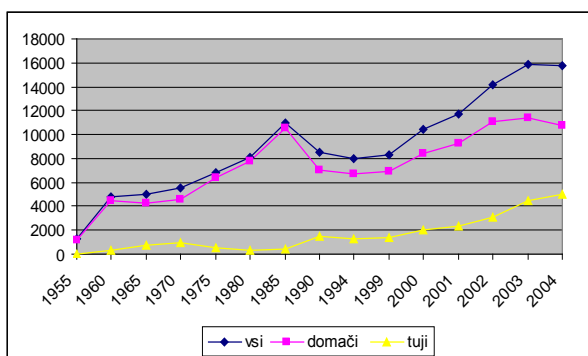
Grafikoni 11, 12, 13, 14 in 15: Prikaz števila turistov – razmerje: domači in tuji gostje za obdobje 1955 in 2004.

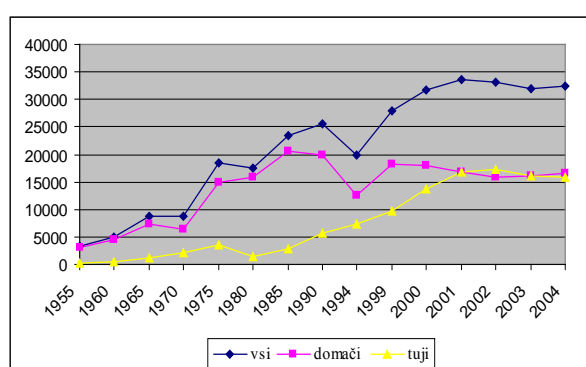
Grafikon 11: Gibanje št. turistov v Dobrni.

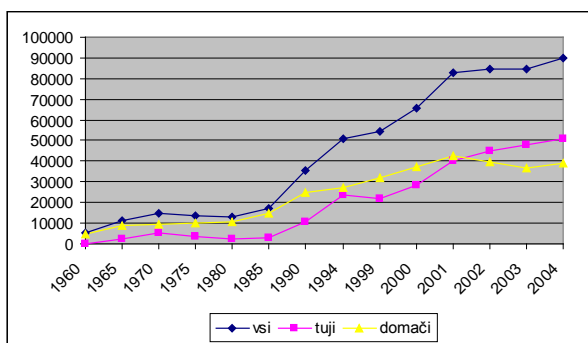
Grafikon 13: Gibanje št. turistov v Rogaški Slatini.

Grafikon 12: Gibanje št. turistov v Laškem.

Grafikon 14: Gibanje št. turistov v Radencih.

Vir: Statistični letopisi Republike Slovenije, Banka statističnih podatkov.

Grafikon 15: Gibanje št. turistov v Moravskih Toplicah.

Delež tujega števila gostov je večji v zdraviliških naseljih Rogaška Slatina in Moravske Toplice, v Radencih pa je razmerje med tujimi in domačimi gosti skoraj enako. V drugih krajih je delež domačih gostov večji od tujega.

Poleg hotelskih gostov zdravilišča obiskujejo še dnevni gostje. Po oceni jih polovica prihaja iz Slovenije, druga polovica pa iz tujine.

Inozemski hotelski gostje bivajo v zdraviliščih nekoliko dlje kot domači hotelski gostje. Ob turistih, ki bivajo v zasebnih sobah, so dnevni gostje predvsem dnevni kopalci, ki prihajajo v zdravilišča na enodnevni obisk.

V zdraviliščih ugotavljajo, da nekaj številnih Hrvatov skorajda ni več. Nekatera zdravilišča zgublajo tudi domače dnevne goste. V zdraviliščih navajajo kot vzrok takih premikov večje število podobnih kopalšč v bližini, v katera naj bi se domači gostje preusmerili zaradi nižjih prevoznih stroškov in popustov, ki jih ponujajo druga kopaljšča.

Inozemski hotelski gostje prihajajo predvsem iz:

- Avstrije,
- Nemčije,
- Hrvaške,
- Italije
- in iz drugih daljnih in bližnjih držav.

Domači turisti so v večji meri individualni gostje in so zato finančno za zdravilišča zelo zanimivi (ni odbitka agencijske provizije); razen tega se na oddihu obnašajo precej porabniško. Zdravilišča bi zato morala privabiti čim več domačih individualnih gostov. Da bi privabila domačega gosta, bodo nekatera zdravilišča morala z omišljenimi propagandnimi akcijami in marketinškimi prijemi (nagradne igre, ustrezni popusti, sponzorstva športnih ekip in prireditev itd.) povečati svojo prisotnost v slovenskem medijskem prostoru.

5.5.2 Dejavnosti, ki ji zasledimo v posameznih naseljih

Preglednica 8: Dejavnosti v turističnih krajih.

	Rogaška S.	Laško	Radenci	Dobrna	M. Toplice
osnovna šola	+	+	+	+	
srednja šola	+	+	+		
zdravstveni dom	+	+	+		
lakarna	+	+	+		
železiška postaja	+	+	+		
avtobusna postaja	+	+	+	+	
kulturni dom	+	+			+
muzej		+			
knjižnica	+	+			
grad		+			
dom upokojencev	+	+			
pošta	+	+	+	+	+
trgovina	+	+	+	+	+
banka	+	+	+		+
industrija	+	+	+		
cerkev	+	+	+	+	+
ŠRC	+	+	+	+	+
gasilski dom	+	+	+	+	+
lovski dom		+	+		+
bencinska črpalka	+	+	+	+	
obrt	+	+	+	+	+
polnilnica	+	+	+		

5.5.3 Turistična ponudba

Preglednica 9: Hotelska ponudba.

	Rogaška S.	Laško	Radenci	Dobrna	M. Toplice
hotel – št. ležišč	900	384	641	385	526
apartmaji – št. ležišč	220				32
bungalovi – št. ležišč					148
kamp					+
notranji bazen (°C)	31-36	32-35	28-37	32-34	33-37
zunanji bazen (°C)	28-36	32-35	28-36		28-38
savna	+	+	+	+	+
fitnes center	+	+	+	+	+
kongresna dvorana	+	+	+	+	+
otroški vrtec			+	+	+
wellness program					+

(Vir: Slovenska zdravilišča.)

Preglednica 10: Šport in rekreacija

	Rogaška S.	Laško	Radenci	Dobrna	M. Toplice
golf	+				+
tenis	+	+	+		+
kegljišče	+		+	+	
balinišča	+	+	+	+	
trim steza	+		+	+	+
konjenišтво	+	+	+	+	+
kolesarjenje	+	+	+	+	+
čolnarjenje			+	+	+
treking	+	+		+	+
pohodništvo	+	+	+	+	
vinske ceste	+	+	+	+	+

(Vir: Slovenska zdravilišča.)

V zadnjih letih so nekatera zdravilišča za zabavo in sprostitev razvila prave termalne riviere, rekreacijske in zabaviščne centre z aquaparki, bazene z valovi in vodnimi tokovi, ki privabijo vse generacije. Zato ne preseneča dejstvo, da so naravna zdravilišča v slovenskem turizmu po številu obiskovalcev v samem vrhu.

Nov hit slovenskih naravnih zdravilišč, ki že nekaj let uspešno sledijo evropskim trendom, je »wellness« program sprostitve, krepitev telesnih in duševnih zmogljivosti, neke vrste aktivni oddih. Ta program je namenjen ljudem v najbolj aktivni dobi življenja in vsem tistim, ki se neprestano soočajo s stresom in zato v časovni naglici sprejemajo odlično počutje, lep videz. Poleg nekdanj klasične masaže, savne, solarija in morda turške kopeli je dobil ta del ponudbe slovenskih naravnih zdravilišč naravnost planetarne razsežnosti.

Poznavalci pravijo, da so za ta segment gostov predvsem zanimiva tista zdravilišča, ki imajo v bližini igrišče za golf.

5.6 PRIMERJAVA RAZVOJA MORAVSKIH TOPLIC Z OSTALIMI ZDRAVILIŠKIMI KRAJI

Vsak prostor nosi v sebi svojo zgodovinsko izkušnjo, določeno prostorsko-zgodovinsko kodo, v kateri je zapisano vse, kar je bilo v preteklosti doživeto; katere zasnove so v preteklosti propadle in katere so se ohranile. Slednje moramo ohraniti in razvijati. V Moravskih Toplicah so tako kot v ostalih slovenskih zdraviliških krajih, že zelo zgodaj spoznali pomen in terapevtski učinek termalne vode in zelenih površin.

Izdatni izvir termalne vode in spoznanja o zdravilni vrednosti vode so v zadnjih desetletjih pospešili razvoj zdravilišča in razširili paleto zdravljenj. Tako kot drugi zdraviliški kraji tudi Moravske Toplice ponujajo paleto različnih turističnih ponudb v hotelskih kompleksih (preglednica 9) kot tudi v naselju samem in njegovi okolici (npr.: organizirajo izlete po Pomurju in sosednjih državah ...).

Središče naselja Moravskih Toplic ni bilo nikoli izrazito, saj prostor, ki bi ga omejevale vaške hiše, ni oblikovan. Tudi razmestitev dejavnosti ni skoncentrirana v enem delu naselja, marveč je razpršena po naselju, čeprav izstopa širša okolica cerkve kot središčni prostor naselja. Zanimivo je, da tudi iz tlorisa prometnic ni mogoče razbrati osrednjega dela vasi. Tudi druga obravnavana naselja nimajo zelo izrazito izoblikovanega središča, razen naselja Dobrna, ki se je razvilo ob župnijski cerkvi in izoblikovalo trikotni trg z nekaj hišami. V Rogaški Slatini, Laškem in Radencih se je središče izoblikovalo ob železniški progi.

Postavitev zdraviliških objektov je v obravnavanih naseljih zelo različna. V Rogaški Slatini so zdraviliški objekti zgrajeni ob centru naselja in predstavljajo povezavo med tremi območji poselitve. V Radencih in Laškem so zdraviliški objekti postavljeni na rob naselja. Okrog zdraviliških objektov so velike parkovne površine, ki služijo predvsem rekreaciji in počitku. Zelo podobni lokaciji zdraviliških objektov sta v Moravskih Toplicah in Dobrni. Zdraviliške objekte so gradili ločeno do naselja. Vendar so v času razvoja med naseljem in zdraviliškim kompleksom zgradili nove objekte in tako povezali zdravilišče z naseljem. V Moravskih Toplicah so v današnjem času zgradili zdraviliške objekte znotraj naselja, ki pa nimajo nobene povezave z ostalim zdraviliškim kompleksom. Zelo dobro bi bilo povezati ti dve območji.

V naselju Moravske Toplice je malo centralnih dejavnosti, te so predvsem locirane v samem središču naselja v bližini cerkve. Dejavnosti, ki so prisotne v posameznih krajih, so predstavljene v preglednici 8. Zelo pomembna bi bila izgradnja vrtca za otroke in zdravstvenega doma z lekarno.

V. UREDITEV NASELJA MORAVSKE TOPLICE

6 PREDLOG UREDITVE NASELJA MORAVSKE TOPLICE

6.1 TEMELJNA IZHODIŠČA

Temeljna izhodišča, ki jih je treba upoštevati pri iskanju novih predlogov za ureditev naselja kot celote in njihovih posameznih delov:

- upoštevanje naravnih danosti v ožjem in širšem območju obravnave;
- treba je izboljšati infrastrukturo, predvsem v goričkem delu naselja;
- upoštevanje obstoječih grajenih struktur ter potrebe po izdelavi pravil za urejanje prostora za nadaljnje širjenje naselja in izgradnjo novih objektov;
- potreba po izboljšanju dodatnih storitev in ponudb (povezava predvsem med turističnimi, kmetijskimi in drugimi dejavnostmi);
- izboljšanje možnosti za uveljavitev novih podjetniških idej razvoja v prostoru;
- možnost ponudbe pristnih, naravnih in kulturnih avtentičnih turističnih proizvodov;
- oblikovanje in trženje avtentičnih tipičnih turističnih proizvodov, ki vključujejo naravne in kulturne danosti.

Zasnova urejanja prostora sledi naslednjim razvojnim ciljem:

- ohranitev in razvoj kmetijstva predvsem v zgornjem delu naselja (povezana s turizmom),
- razvoj obrti in poslovnih dejavnosti in s tem nove možnosti zaposlitve,
- ohranjanje identitete: ohranitev kulturne krajine in grajene strukture, ki je značilna predvsem za to območje,
- razvoj še večje turistične ponudbe,
- ureditev Moravskih Toplic in nove možnosti za poselitev.

6.1.1 Problemi in kvalitete v prostoru

Naselje Moravske Toplice in njihova okolica nam nudij kulturno krajino z nizom ohranjenih in kvalitetnih ambientov, kot so: cerkev, kapelica, kulturni objekti in velike površine turističnih in rekreacijskih površin. Kvalitete v prostoru predstavljajo tudi razvojni potencial, ki privabijo obiskovalce v pokrajino.

Kvalitete v naselju:

- sakralni objekti: cerkev, kapelica;
- turistični objekti: hoteli, bungalovi, naslje hišic pokritih s slamo ...;
- stavbna dediščina: kmečke hiše;
- zeleni ambienti: travniki, gozdne površine, velike travne površine ob hotelih, ki so namenjene predvsem za rekreacijo.

Problemi v naselju:

- razpršena gradnja v Zgornjih Moravcih,
- slabo stanje nekaterih stanovanjskih objektov, ki kvarijo izgled naselja,
- neurejene površine za pešce in kolesarje,
- stanje prometne infrastrukture,
- slaba oznaka postajališč za šolski avtobus.

Problematično stanje v naselju najbolj poznajo domačini, ki se vsakodnevno srečujejo z njimi. Prvi korak pri prostorskih problemih je, da poznamo probleme in šele nato jih lahko rešujemo in obdelujemo. Šele ko jih lahko rešimo, lahko izboljšujemo in rešimo pereče prostorske probleme.

6.1.2 SWOT analiza

Kratice SWOT:

- **S – strenghts** (prednosti),
- **W – weaknesses** (slabosti),
- **O – opportunities** (priložnosti),
- **T – threats** (nevarnosti).

SWOT analiza ali analiza Prednosti, Slabosti, Nevarnosti in Priložnosti je analiza s katero preverimo dobre, slabe in potencialne dejavnike pri snovanju prostorskih ureditev. To so rezultati analize, predavanj strokovnjakov, terenskega dela in razprav. Slabosti in nevarnosti izhajajo iz problemov, ki nastanejo v prostoru. Prednosti in priložnosti pa izhajajo iz kvalitete obravnavanega območja.

Prednosti:

- ohranjeno naravno okolje,
- na voljo je veliko stavbnih površin,
- bližina večjega mesta (Murska Sobota) z možnostjo zaposlitve in oskrbe storitvenih in servisnih dejavnosti,
- neizkoriščen prostor na podeželju,
- geografski položaj, lahka dostopnost,
- kulturna dediščina,
- razvita turistična dejavnost,
- vse večja rast obiskovalcev.

Slabosti:

- neugodne prometne povezave do večjih mest,
- nizka izobrazbena struktura,
- slaba komunalna in cestna infrastruktura povzroča slabšo kakovost življenja v Zgornjih Moravcih,
- propadanje kmetij v Zgornjih Moravcih,
- majhna možnost zaposlitve in ustvarjanje novih delovnih mest v naselju (razen v hotelih),
- v naselju ni osnovne šole, vrtca, zdravstvenega doma ...
- slabe avtobusne povezave iz Zgornjih Moravcev,
- slabe možnosti zaposlitve za domačine v zdravilišču,
- neurejena okolica okrog nekaterih hiš.

Priložnosti:

- zadovoljiva infrastruktura in komunalna opremljenost v Spodnjih Moravcih,
- razvoj turističnih kmetij v Zgornjih Moravcih, kar bi oživel predvsem ta del Moravskih Toplic,
- ohranitev in izboljšava zelenega sistema naselja,
- sonaraven razvoj,
- rekreativne površine (v M. Toplicah in njeni okolici so primerne pohodniške in kolesarske poti za rekreativce),
- velike lesne zaloge (zaradi velikih gozdnih površin),
- neizkoriščeni objekti na podeželju,
- zelo dobro delovanje ljubiteljskih organizacij,
- razvoj kakovostnih namestitvenih objektov.

Nevarnosti:

- onesnaženost narave – predvsem voda (kmetje bi morali spremeniti način odlaganja gnojnice, odpadkov in škropljenje s škropivi, ker s tem onesnažujejo vodo, vplivajo na zdravje in počutje prebivalcev, obiskovalcev in živalski svet),
- nepremišljeno prostorsko načrtovanje lahko vodi v poslabšanje kakovosti življenjskega prostora,
- nevarna vožnja, predvsem dnevnih migrantov, skozi naselje (izdelava cestnih ovir),
- navarnost ekološkega onesnaženja.

6.2 PREDLOG UREDITVE NASELJA (PRILOGA 10)

Pri temeljnih usmeritvah bodoče prostorske ureditve se je treba osredotočiti zlasti na prostorske strukture v povezavi z ekonomskim in socialnim razvojem, na razvoj poselitve, na preobrazbo ruralnih območij, na razvoj prometne in druge infrastrukture, na varnost okolja ter naravne in kulturne dediščine.

V predlogu ureditve naselja predstavljamo osnutek ureditve naselja. Podan je v okviru treh tematskih sklopov: zasnova prometne ureditve in druge infrastrukture, zasnova ureditve grajene strukture in zasnova ureditve zelenih površin. Predstavljeni predlogi predstavljajo zgolj smernice za izvajanje ukrepov. Za izvedbo dejanskih ukrepov v prostoru, je potrebno izvesti še dodatne in podrobnejše analize in študije.

6.2.1 Ureditev grajene strukture

Pri širitvi grajenih struktur smo upoštevali trditev, da je potrebno najprej prenoviti stare zgradbe, potem pa graditi nove, če je potrebno. Površin, namenjenih za gradnjo, je v naselju več kot dovolj, da lahko razmišljamo o povečanju stavbnega fonda, čeprav ne bi bilo smotno pozidati prav vsakega razpoložljivega kosa zemlje, ampak je potrebno razmišljati o kvaliteti življenja, kar bi lahko dosegli z optimalno strnjeno pozidavo. Poskušajmo torej ohraniti prvine življenja na podeželju in prebivalcem nuditi ustrezen kakovostni nivo.

Koncept prostorskega razvoja naselja, razmestitev funkcij in dejavnosti

Ohranjanje ob ulične zazidave in razvejane oblike tlorisa je bistveno za skladen razvoj naselja. V prvi fazi bi lahko zapolnili obstoječe prazne hiše v Zgornjih Moravcih. Novogradnje naj se po zasnovi, razmestitvi in volumnu prilagajajo obstoječi zasnovi. Pri obnovi in prenavljanju obstoječih objektov je potrebno dosledno ohranjati obstoječo fiziogonomijo. Možno je spreminjanje namembnosti, npr. ureditev bivalnih prostorov ali prostorov, namenjenih drugim dejavnostim v nekdanjih kmečkih gospodarskih poslopih.

Na območju okrog cerkve, pošte, trgovine in občinske stavbe so objekti, ki so namenjeni centralni dejavnosti, gre za javno rabo površin. Sem je potrebno locirati nove funkcije naselja ter storitvene dejavnosti. Po selitvi trgovine v nove prostore, je danes v teh prostorih cvetličarna, ki ima veliko parkirišče. To parkirišče pa uporabljajo tudi obiskovalci gostišča in cerkve. V gasilskem domu, ki je precej oddaljen od centra naselja, se poleg prostorov, ki so namenjeni za gasilsko društvo, nahajajo tudi prostori, namenjeni kulturnim prireditvam. Pred leti so tudi ta gasilski dom prenovili.

Objekte, namenjene turistični dejavnosti, je potrebno locirati na južni strani regionalne ceste, v okolico hotelsko-turističnega kompleksa. Severna stran naj ostane rezervirana za stanovanjsko izgradnjo.

V Zgornjih Moravcih se nahaja območje stanovanjske gradnje, to so predvsem individualne hiše in posamezne kmetije. V tem delu je tudi območje, v katerem zasledimo počitniške hišice, vinotoče in posamezne turistične kmetije, ki nudijo tudi prenočišča za turiste. Nekateri

objekti na tem območju so potrebni prenove, urediti bi bilo potrebno tudi okolico ob objektih in tako bi ta del naselja dobil lepši videz. V zgornjem delu naselja smo predvideli tudi nekaj širitve grajenih struktur, to pa predvsem kot zgostitev in kot zapolnitev praznih prostorov med objekti. Predvsem je treba preprečiti nadaljnjo pozidavo kmetijskih površin. Ostale dejavnosti: kmetijska ter proizvodna dejavnost morata ostati na robu naselja.

6.2.2 Ureditev zelenih površin v naselju (PRILOGA 11)

Za videz nekega naselja je poleg lepo urejene grajene strukture pomembna tudi urejena okolica. Naselje Moravske Toplice je obdano z relativno veliko zelenih površin (posamezne zasaditve in gozd v okolici). Skoraj vsak dom ima poleg dvorišča kakšno zelenico, zelenjavni in okrasni vrt, živo mejo ali večje drevo. Predvsem v Zgornjih Moravcih zasledimo več travnikov in nekaj vinogradov.

Na posameznih delih naselja predlagamo zasaditve s srednje visokim in nizkim rastjem, ki imaj funkcijo razbremenilne cone med kmetijskimi in stanovanjskimi površinami, na posameznih delih pa ustvarja prijetnejše okolje. Dobro je tudi uravnotežiti odnose med polnimi in praznimi zelenimi površinami. To pomeni, da je ponekod potrebno drevje posaditi, drugod pa ga odmakniti in dati prednost nižjim rastlinam. S takšnimi posegi bi lahko izboljšali oblikovano podobo naselja, odprli poglede na zanimive točke in skrili moteče poglede na določena območja. V predlogu, ureditve zelenih površin naselja, je predlagana zasaditev in ureditev območja potoka. Kjer predlagamo ureditev peš poti in kolesarsko stezo, ki bi omogočila turistom in domačinom povezavo z zgornjim delom naselja. Turistom, bi tako omogočili rekreacijo zunaj hotelskih kompleksov in ogleda zanimivih delov naselja in okolice (izvir potoka, divjad ...).

Urejeno okolico okrog turističnih objektov je potrebno ohraniti in jo po potrebi dodatno zasaditi z vegetacijo. Okrog cerkve je tudi veliko zelenih površin, ki so primerno urejene. Ob turističnih objektih so zelene površine, ki so primerne in namenjene za rekreacijo (golf, teniška in hokejska igrišča).

Zelo pomembno je, da varujemo zeleni sistem naselja in ga po potrebi tudi na novo ustvarjamo.

6.2.3 Prometna ureditev naselja (PRILOGA 12)

Skozi naselje Moravske Toplice poteka pomembna povezava proti Murski Soboti. Zaradi tega je naselje zelo obremenjeno z dnevnimi migranti, ki prehajajo naselje. Ne ravno optimalne razmere (neurejenost površin za kolesarje, nepreglednost trase ...) predstavljajo povečano tveganje vseh udeležencev v prometu.

Zaradi splošno ustrezne in zadostne prometne infrastrukture nismo predvideli popolnoma novih prometnih površin, podajamo pa naslednje predloge k osnutku prometne ureditve:

- a.) V bližini središča naselja (cerkev, občinska stavba, cvetličarna ...) se postavijo hitrostne ovire. Te hitrostne ovire bodo omejile in umirile vožnjo v najbolj frekventnem delu naselja.
- b.) Ob obstoječi državni cesti, ki poteka skozi naselje bi bilo potrebno urediti kolesarsko stezo, ki bi jo povezali z že obstoječo kolesarsko stezo Moravske Toplice-Martjanci.
- c.) V Zgornjih Moravcih bi bilo potrebno urediti pločnik in hitrostne ovire ob postajališču za šolski avtobus. Takšna ureditev bi omogočila šolarjem varnejšo pot od doma do postajališča.
- d.) Za mirujoči promet so potrebne urejene parkirne površine. Potrebno je poskrbeti za boljše označevanje parkirišč, kar pripomore k njihovi pravilni uporabi. Parkirišča okrog turističnih objektov in občinske stavbe so dobro urejena, potrebno bi bilo urediti parkirišča ob trgovini, kjer je del parkirišča še makadamski.
- e.) Zelo pomembno bi bilo postaviti oznako za postajališče šolskega avtobusa v Spodnjih Moravcih.

Druge infrastrukturne ureditve

Zelo pomembna in najnujnejša stvar, kateri je potrebno posvetiti vsa razpoložljiva sredstva, je ureditev fekalne kanalizacije v Zgornjih Moravcih. Neurejenost fekalne kanalizacije je pereč problem, ki se rešuje že vrsto let, večjega napredka pa trenutno ni zaznati. Problem je predvsem v precej razgibanem terenu. Z ureditvijo fekalne kanalizacije bo naselje postalo prebivalcem bolj prijazno in bolj zdravo.

Omrežje energetske infrastrukture je dobro, le nadzemne vode bi bilo potrebno premestiti pod zemljo. V Zgornjih Moravcih bi bilo potrebno urediti ulično razsvetljava.

7 VLOGA TURIZMA V RAZVOJU PODEŽELJA

Turistični potenciali podeželja so raznovrstni po vsebini, po kakovosti in po obsegu. Krajinske in ekološke kvalitete ter naravna dediščina slovenskega podeželja omogočajo razvoj številnih turističnih dejavnosti, kot so pohodništvo, izletništvo, kolesarjenje, jahanje, obiskovanje kraških jam in drugih naravnih znamenitosti, pa tudi športno rekreacijskih in psiho-sprostitvenih dejavnosti v naravnem okolju. Na tej osnovi se oblikujejo številni konkretni turistični proizvodi. Možnosti pa še daleč niso izrabljene.

Nadaljnji pomemben element turistične ponudbe je nastanitev gostov. Za razliko od bolj ali manj uniformiranih oblik nastanitve v hotelskih objektih mest in velikih industrijsko turističnih kompleksov ponuja podeželje nastanitev v socialno bolj intimni sredini in v neposrednejšem stiku z naravnim okoljem. Pomembna oblika tovrstne ponudbe so manjši turistični penzioni, zasebne turistične sobe in turistične kmetije. So pa na tem področju skrite še mnoge možnosti. Na podeželju je tudi veliko praznih stanovanjskih objektov znotraj vaških naselij, ki bi jih bilo mogoče z minimalnimi stroški usposobiti za turistično ponudbo.

Vse bolj pomembna vsebina turistične ponudbe postaja tudi doživljanje zgodovine in aktualnega življenjskega utripa okolja, kjer turisti bivajo. To se dogaja skozi prezentacijo zgodovinske, etnografske in kulturne dediščine in z vključevanjem aktualnih kulturnih, družabnih in rekreativnih prireditev, ki služijo potrebam avtohtonega prebivalstva, v turistično ponudbo. Slovensko podeželje razpolaga z bogato aktivnostjo in ponudbo na tem področju. Kot posebno vsebino turistične ponudbe podeželja naj omenimo še možnost doživljanja tradicionalnega načina življenja v vaški skupnosti in na kmetiji. Ocenjujemo, da so te vsebine v turistične proizvode podeželja zaenkrat še slabo vključene, razen na nekaterih turističnih kmetijah.

Pestre možnosti turistične ponudbe na podeželju omogočajo razvoj vseh oblik turizma, od stacionarnega in zdraviliškega, do izletniškega in rekreativnega. Prav je, da se omogoči in spodbuja razvoj vseh možnih oblik. Pri tem bi morali upoštevati le nekatere okoljske in prostorsko ureditvene omejitve, da bi ohranili kvaliteto okolja in značaj podeželskih naselij in podeželske krajine. S tega vidika je treba omejevati preveliko koncentracijo izletniškega in

rekreativnega turizma na posameznih lokacijah in se izogibati izgradnji velikih turističnih kompleksov z objekti hotelskega tipa, oziroma je treba take komplekse locirati tako, da ne motijo harmonije podeželskega prostora.

Posebna oblika turizma na podeželju je kmečki turizem oziroma turizem na kmetijah. V bistvu gre za dopolnilno dejavnost kmetij, zlasti manjših. Omogoča jim dodatni vir dohodka s tem, da neposredno tržijo svoje kmetijske proizvode, da tržijo svoje proste nastanitvene zmogljivosti. Vse bolj pomembno je vključevati še druge elemente turistične ponudbe, kot: obiskovanje prireditvev, organiziranje izletov, pohodov, jahanja, obiskovanje naravnih in kulturnih znamenitosti in podobno. Tudi gostom na turističnih kmetijah je treba omogočiti čimbolj bogato doživljanje okolja, v katerem počitnikujejo. To pomeni, da je potrebno kmečki turizem intenzivno vpeti v splošni turistični razvoj ožjega in širšega območja.

7.1 KAJ LAHKO MLADI PRISPEVAMO V RAZVOJU TURIZMA NA PODEŽELJU

Menimo, da imajo pri razvoju podeželskega turizma pomembno, če ne kar odločilno vlogo prav mladi ljudje. Najprej zato, ker imajo dovolj energije in volje ter hitreje osvajajo nova znanja. Dalje zato, ker naložbe v turizem praviloma ne prinesejo večjih gospodarskih učinkov na kratek rok. To so dolgoročne naložbe. Predvsem mladi oziroma mlajši ljudje pa so zainteresirani načrtovati na daljši rok. Starejše generacije praviloma načrtujejo dolgoročne naložbe le v primeru, če za njimi stojijo mlajše generacije. Ta pristop je značilen za kmetije, torej tudi turistične kmetije kot tudi za druga družinska podjetja. Podeželski turizem se večinoma dogaja v okviru družinskih podjetij. Pomembna vloga mladih pri razvoju podeželskega turizma izvira dalje tudi iz dejstva, da so mlajše generacije prebivalcev najpomembnejši nosilec mnogih dejavnosti, ki neposredno ali posredno služijo razvoju turizma.

Rekli smo že, da sta vse pomembnejši del turistične ponudbe kultura in zgodovinsko izročilo turističnega območja. Na podeželju se dogaja kulturni utrip v glavnem v okviru šol ter kulturnih in etnografskih društev. Delovanje teh društev sloni večinoma na mladih, ki imajo za to več časa in potrebujejo tudi več priložnosti za druženje. Seveda so te dejavnosti

namenjene v prvi vrsti lokalnim prebivalcem samim, njihovim potrebam po kulturnem doživljanju in aktivnem sooblikovanju kulturnega utripa svoje sredine, kot tudi potrebam po

ohranjanju in bogatitvi socialnih stikov. Brez posebnih težav je mogoče vključiti te dejavnosti tudi v turistično ponudbo. Vendar je potrebno mlade osveščati in vzgajati, da bodo znali razumeti in ceniti pomen kulturnega in etnografskega izročila ter jih usposablјati, da ga bodo v stanju kvalitetno in verodostojno interpretirati. Na tej točki je potrebno in pomembno komuniciranje med starejšimi in mlajšimi generacijami zaradi prenosa izkušenj. To pa po drugi strani krepi tudi socialno kohezijo podeželskega prebivalstva. S tega vidika je zelo pomembno vključevanje mladih v programe razvoja podeželja in podeželskega turizma, kar je včasih težko, ker se danes mladim ponujajo neštete priložnosti za njihovo aktivno sodelovanje.

Mladi imajo pomemben delež v turističnem gospodarstvu tudi kot aktivno zaposleni v turističnih obratih. Zlasti gostinski obrati radi zaposlujejo mlade kot strežno osebje, saj ti laže zdržijo fizične napore tega dela in so bolj prilagodljivi glede delovnega časa kot starejše osebe z družinskimi obveznostmi. Tudi kot sezonski delavci v turizmu nastopajo predvsem mladi, ki se sicer šolajo. Še enkrat pa naj opozorim na vlogo mladih na turističnih kmetijah. Ti so ne le pomembna pomoč pri delu z gosti, pač pa največkrat tudi ključna motivacija za starejše, da se začno ukvarjati s turistično dejavnostjo oziroma da začno razvijati kmetijo v to smer. Mladim je treba v okviru programov razvoja podeželja omogočati čimveč izobraževanja o turizmu in za turizem. Tako se bo povečala njihova usposobljenost za delo na tem področju, pa gotovo tudi interes za to dejavnost.

Naslednje področje dejavnosti v turizmu, kjer se mladi lahko aktivno vključujejo, je področje informiranja in promocije. Mladi so zelo primerni kot vodniki ali spremljevalci na gorskih, pohodniških, kolesarskih in jahalnih turah. Taka pomoč gostom je dobrodošla, ali včasih kar nujna, na manj obljudenih turah, ki so lahko zelo zanimive, a se gostje iz nelagodnega občutka zaradi nepoznavanja okolja neradi sami odločajo zanje. Te oblike turistične ponudbe je praviloma mogoče obogatiti z obiskom in predstavitvijo naravnih in kulturnih znamenitosti ob poteh, kar lahko mladi uspešno opravijo, saj se lahko razmeroma hitro usposobijo za take naloge.

Mlade je mogoče uspešno aktivirati tudi kot varuhe naravne dediščine. V podeželskih območjih predstavljajo naravno dediščino številne rastlinske vrste, ki so zaradi svoje redkosti zaščitene, pa jih turisti bodisi zaradi nepoznavanja ali zaradi ignoriranja varovalnih predpisov brezobzirno trgajo in uničujejo.

Omenim naj še eno področje razvoja podeželja in podeželskega turizma, kjer je mogoče in dobro aktivirati mlade. Gre za urejanje naselij in urejanje turističnih zmogljivosti. V programih razvoja podeželja je običajno namenjeno urejanju naselij precej pozornosti. Za realizacijo teh načrtov pa je navadno potrebno veliko prostovoljnega dela pri urejanju zelenic, poti in drugega. Podobno je pri urejanju športnih, rekreacijskih in podobnih objektov. Ponavadi je mogoče mlade zelo uspešno vključiti v izvajanje takih del, ki praviloma služijo tudi njihovim potrebam. Je pa to tudi zelo koristno. Pri tem ne gre prvenstveno za prihranek denarja. Bolj pomemben se nam zdi psiho-socialni učinek. Mladi na ta način dobijo občutek, da so sami prispevali del k urejanju oziroma izboljšanju svojega življenjskega okolja in k razvoju kraja. Na tej osnovi znajo tudi bolje ceniti te pridobitve. Po drugi strani pa odkrivajo pomen skupnega dela za skupne potrebe in pridobijo izkušnje s skupnim delom. Vse to krepi notranjo kohezivnost mladih in celotne populacije v podeželskih skupnostih⁸.

⁸ Kovačič M.: Turizem v razvoju podeželja in prispevek mladih.

VI. ZAKLJUČEK

Tradicionalni podeželski prostor se spreminja iz tipičnega bivalnega in življenjskega prostora kmečkega prebivalstva, ki s svojo dejavnostjo in načinom življenja ustvarja pestro in raznoliko kulturno krajino, v prostor, ki je za bivanje vedno bolj privlačen za nekmečko prebivalstvo. Podeželski prostor ni več drugorazredni bivalni in ustvarjalni prostor, celo več, podeželski prostor v mnogih elementih prekaša urbane zasnove človeške združbe.

Ohranjene naravne in kulturne dediščine privabijo turiste, ki bi se radi umaknili v samoto, v neokrnjeno naravo, v stare tradicionalne hiše, med prijazne ljudi. Turizem je kompleksna dejavnost, ki zahteva precej časa in vztrajnosti vseh sodelujočih. Kulturno krajino, ki jo je v stoletjih izoblikoval kmet s pretežno ekstenzivnim kmetovanjem, lahko ta ohrani s tako rabo naravnih virov, ki omogočajo trajnost in z negovanjem naravne in kulturne pokrajine, zato spodbujajo razvoj ekološkega in integriranega kmetovanja ter uvajanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.

K razvoju turizma v naseljih največ prispevajo domačini sami. Domačinom pa manjkajo pogum, vztrajnost in potrpljenje, finančna sredstva, znanja in konkretni rezultati, ki bi jih motivirali k premagovanju vsesplošne krize gostinstva in dopolnilnih dejavnosti.

Sodelovanje med podeželjem in zdravilišči zahtevajo prilagoditve turistične in gostinske ponudbe podeželja turistom iz Slovenije in tujine, ki dajejo prednost zdravemu načinu življenja in zdravi prehrani. Gostinci, ki so vajeni predvsem domačinov, morajo v svojo ponudbo vključiti avtentično domačo hrano, v bližini gostišč pa mora biti prisotna turistična ponudba. Pomembno je, da turistične kmetije ne delujejo kot gostinski lokali, kar se tudi dogaja, ampak opravljajo dejavnost, za katero so registrirane.

Vsaka diplomatska naloga je plod neke ideje. Ob razmišljanju, kako prispevati k udobnejšemu življenju ljudi v domačem kraju, kar hitro prideš do dejstva, da je le-to v veliki meri odvisno od prave smeri razvoja življenjskega prostora. Slovensko podeželje je dobro ohranilo svoje naravne lepote in kulturno dediščino, kar bo zagotovo privabljal tudi tujce, s tem pa se

odpirajo nove možnosti zaslužka. Tu je mišljeno predvsem na razvoj turizma, katerega še dodatno potrjuje raznolikost slovenske pokrajine.

Moravske Toplice so bile do sedemdesetih let agrarno naselje. Urbanizacija in razvoj turizma sta razkrojila tradicionalno agrarno strukturo naselja. Urbanizacija vnese temeljite spremembe tudi v morfološko zasnovo naselja. Tradicionalni kmečki dom izginja; nadomeščajo ga zgradbe, ki so po funkciji in po videzu tuje kmečkemu okolju. Prostorsko širjenje naselja je bilo tako hitro, da so bili mnogi posegi velikokrat slabo načrtovani, celo stihijski. Danes je naselje v prehodni, polagrarni fazi. Če dobiva del naselja ob regionalni cesti vedno bolj podobo turističnega kraja, so deloma agrarni značaj obdržali ostali deli naselja; tudi tu se razvijajo dejavnosti, vezane na turizem. Razvoj turizma v naselju bo moralo v večji meri izkoristiti tudi kmetijstvo, ki je na prelomu. Ob upoštevanju naravnih danosti in ob konkretni spremembi družbenih razmer bo na obstoječih kmetijskih površinah preživelo le nekaj družinskih kmetij. Čeprav se prebivalci zavedajo, da je bodočnost naselja v turizmu, pa mnogi že poudarjajo, da cena razvoja ne sme biti nadaljna degradacija okolja.

V nalogi smo podali predlog ureditve naselja Moravske Toplice v primerjavi z drugimi zdraviliškimi naselji v Sloveniji. Predstavljen je idejni načrt ureditve naselja v smislu izboljšanja življenjskih pogojev in izrabe poselitvenih in turističnih potencialov naselja. Za načrtovanje podrobnejše ureditve in spremembe naselja je potrebno izdelati detajlnejše študije in preučiti vse možne vplive, ki so povezani s prostorom in vplivajo ali so rezultat prostorskega, socialnega in družbenega planiranja. Na potezi so v prvi vrsti ustrezni mehanizmi zemljiške politike, ustrezno planiranje na občinski ravni in javni ali zasebni interesi za pripravo programov podrobnejših posegov. Prostor izkazuje veliko potencialov za njegovo urejanje in možnost za reševanje mnogih tegob, ki jih izkazuje okolje (širitev turističnih objektov in površin za rekreacijo, stanovanjsko vprašanje, nadomestne lokacije določenih dejavnost ...).

Zato moramo vsi razmišljati veliko širše o skupnih vrednotah kot sta podeželje in lepa kulturna krajina, le-ta bo vsakega obiskovalca očarala in ga prevzela. Z ustreznim znanjem in strateško pripravljenimi projekti je treba sodelovati na razpisih razvojnih programov ter na tak način ohraniti tradicijo in izboljšati videz podeželja.

VIRI

Balažic, J. 1999. Prekmurje na obrobju ali stičišču evropskih komunikacij, Zbornik referatov z znanstvene konference ob 80. obletnici priključitve Prekmurja k Sloveniji.

Balažic, J. 1996. Bogati smo, ker se zavedamo, kaj vse imamo, Podoba občine Moravske Toplice. Moravske Toplice: Občina.

Balažic P., B. 2002. »Nihče ni verjel, da bo iz Moravec nastalo to, kar je«, Vestnik 28, str. 9.

Balažic P, B. 2006. Zdravilišče brez mehurčkov in korenin: tudi v zdravilišču ni več Radenske: kje se je izgubil zgodovinski izvorni naziv radenskega zdravilišča?, Vestnik 4, str.6.

Belec, B. 1990. Razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistenčni dejavnik inovacijskih procesov v kmetijstvu na primeru Murskega polja, Znanstvena revija 2, str. 209-229, Maribor.

Čarni, A. 1997. Značilnosti naravnega okolja Moravskih Toplic, Moravske Toplice.

Čarni, J. 1998. 35 let toplic v Moravcih – Moravskih Toplicah, Turistično društvo Moravci.

Drozg, V. 1989. Morfologija vaških naselij, Ljubljana.

Drozg, V. 1990. Urbanizacija in spreminjanje morfološke strukture podeželjskih naselij, Znanstvena revija 2, str: 225-265, Maribor.

Grafenauer, B. 1961. O turški oblasti in nastanku drobne zemljiške posesti v Prekmurju, Pomurski Slovenci v zgodovini, Zbornik razprav o posebnih potezah zgodovinskega razvoja Prekmurja, M. Sobota.

Gams, I. 1973. Vprašanje klimatogeografske rajonizacije SV Slovenije, Geographica Slovenica 2, str. 104-116, Maribor.

Horvat, U. 1990. Zdraviliški turistični kraji v Sloveniji s posebnim poudarkom na Atomskih Toplicah, Moravskih Toplicah in Banovcih, Znanstvena revija 2, str. 267 – 277.

Klamenčič, M. 1989. Družbenogospodarski prehod v Sloveniji, Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja, Dela, Oddelek za geografijo FF, št. 6, str. 230-243, Ljubljana.

Kovič, K. 2001. Zgodba o Radenski, Radenci, Univerzitetne knjižnica Maribor..

Kovačič, M. in sodel. 2000. Turizem v razvoju podeželja in prispevek mladih, Razvojno tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji, BF, Ljubljana.

Krašovec, J. 1999. Zdravilišče Laško: za zdravje in oddih – nekoč in danes, Laško, Mladinska knjiga.

Mlacovič, D. 1992. Prva Rogaška, Rogaška mineralna voda skozi čas, Celje.

Nosan, A. 1973. Termalni in mineralni vreli v Sloveniji, Geologija 16, str. 65-81, Maribor.

Podatki Popisa prebivalstva, Zavod R Slovenije za statistiko.

Sever, B. 1975. Pomurje, Zagreb.

Stopar, I. 1986. Dobrna, Maribor: Obzorja.

Stopar, I. 1980. Dobrna, Maribor: Obzorja.

Stopar, I. 1973. Rogaška Slatina, Maribor: Obzorja.

Sraka, S. 1997. Razvojne naloge za občine Goriškega, Konzorcij izvajalec Sinergija, M. Sobota.

Šribar, R. 2003. Slovenska zdravilišča, Slovenska turistična organizacija, Koper.

Spletne strani:

<http://www.arhiv.gov.si/>

<http://www.term3000.si/>

<http://www.zdravilisce-rogaska.si/>

<http://www.term-radenci.si/>

<http://www.zdravilisce-dobrna.si/>

<http://www.zdravilisce-lasko.si/>

Banka statističnih podatkov: <http://bsp1h.gov.si/D2300kan/komstar.html/>